הלכות ברכות השחר ושאר ברכות

ילקוט יוסף

מתוך ילקוט יוסף, מאת הרב יצחק יוסף.
הטקסט נלקח מאתר «ילקוט יוסף חינם – האתר להפצת יהדות» (yalkut.info).
זכויות היוצרים על הטקסט שמורות לבעליהן. הקובץ נועד ללימוד בלבד ואינו למכירה.
geulaquiz.com

סימן מו – מהלכות ברכות השחר

א טוב ונכון אם יוכל האדם שלא לדבר דברים בטלים עם הקיצו, ותהיה תחילת דיבורו בעומדו משנתו במצוה, לברך ליוצר נשמתו, ברכות השחר וברכות התורה בתחלה, ואחר כך סדר התפלה. [ילקוט יוסף, ספר על הל' ברכות התורה ופסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד, עמוד א]

ב בברכת אלהי נשמה יש להפסיק מעט בין אלהי לנשמה, שלא ישמע שהנשמה היא אלוהיו. ואין לומר טהורה היא, רק טהורה, אתה בראתה וכו'. וכן המנהג. [שם, עמוד א].

ג מנהגינו לומר בברכת המכין מצעדי "גָּבר" הגימ"ל בקמ"ץ. וכן מברכים שלא עשני"עָבֶד" העי"ן בקמ"ץ. ויש נוהגים לברך בנוסח "אשר הכין מצעדי גבר". אולם אין לנו לשנות מהמנהג, אלא יש להמשיך לברך המכין מצעדי גבר. [ילקוט יוסף, ספר על הל' פסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד, עמוד א]

ד בברכת שעשה לי כל "צרכי" יש לומר הכ"ף בחיריק, וכ"ף דגושה. [שם, תשס"ד עמוד ב]

ה בברכת המעביר חבלי שינה מנהגינו לומר בלשון יחיד, "מעיני ותנומה מעפעפי וכו"'. וכן בהמשך: שתרגילני בתורתך, ותדביקני וכו', הכל בלשון יחיד. ומכל מקום מי שהורגל לומר ברכה זו בלשון רבים, המעביר חבלי שינה מעינינו ותנומה מעפעפינו, יש לו על מה שיסמוך. [שם עמוד ג]

ו טעה והקדים ברכת זוקף כפופים לברכת מתיר אסורים, שוב לא יברך ברכת מתיר אסורים. ואף שיש חולקים על זה, מכל מקום ספק ברכות להקל. [ילקו"י, ספר הל' פסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד עמו' ד]

ז טעה והקדים ברכת שלא עשני אשה קודם שבירך ברכת שלא עשני גוי, ושלא עשני עבד, אף על פי כן רשאי לברך לאחר מכן שלא עשני גוי ושלא עשני עבד, ויש לו על מה שיסמוך. [שם עמ' י']

ח יש לברך כל ברכות השחר אפילו באופן שלא נתחייב בהן כלל, כגון שלא שמע קול תרנגול, או שלא לבש מלבושיו, ולא חגר חגורתו, שהברכות הן על מנהגו של עולם. ואף על פי שאין זו דעתו של מרן השלחן ערוך, מכל מקום הואיל ופשט המנהג לברך, ספק ברכות להקל במקום מנהג לא אמרינן. ומה גם שכן דעת רבותינו המקובלים. [ילקו"י, ספר הל' פסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד עמוד יא]

ט לפיכך הניעור כל הלילה מברך כל ברכות השחר, מלבד ברכת "על נטילת ידים", ו"אשר יצר". ורק אם הוצרך לנקביו יברך אשר יצר, אבל נוטל ידיו בלי ברכה, שכבר פשט המנהג לברך בשחר כל ברכות השחר אף שלא נתחייב בהם. [ילקו"י, ספר על הל' פסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד עמוד יג]

י מי שדעתו ללכת לישון אחר חצות הלילה, אינו מברך ברכות השחר אחר חצות לילה, אלא מברך בבוקר בקומו משנתו, וכן המנהג. [ילקו"י, ספר על הל' פסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד עמוד טו]

יא מי שנשאר ער כל הלילה, צריך לברך ברכות התורה בעלות השחר [שהוא שעה ושתים עשרה דקות בשעות זמניות קודם זריחת השמש]. ולא יברך קודם עלות השחר, אלא ימתין עד שיעלה עמוד השחר. ואם היה עוסק בתורה, והגיע זמן עלות השחר, ראה להלן בסימן מז. [ילקו"י שם עמוד טו]

יב יש נוהגים שביום הכפורים ובתשעה באב אין מברכים ברכת "שעשה לי כל צרכי", שנתקנה על לבישת נעלים, (כמבואר בברכות דף ס:), וימים אלו אסורים בנעילת הסנדל, לכן אין מקום לברך ברכה זו. אולם יש אומרים שצריך לברך ברכה זו גם בימים אלה, שעל מנהגו של עולם הוא מברך, והברכה היא גם על שאר צרכים, ועוד שרגילים לנעול נעלים שאינם של עור, שמותרים גם בימים אלה, וגם יש נועלים מנעלים של עור במוצאי יום הכפורים ובמוצאי תשעה באב עם צאת הכוכבים. וגם יש פוסקים שהעידו שכן המנהג, וידוע שבמקום מנהג אין אנו חוששין לספק ברכות, לפיכך אפשר לברך ברכה זו גם בתשעה באב וביום הכפורים. [ילקוט יוסף, ספר על הלכות פסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד עמוד טז]

יג ברכת אלהי נשמה אינה פותחת בברוך מפני שהיא ברכת ההודאה, וברכות ההודאות אינן פותחות בברוך. ומכל מקום טוב ונכון להסמיך ברכת אלהי-נשמה לאשר יצר, או לברכה הפותחת בברוך. אך אין למחות במי שעושה כדעת מרן השלחן ערוך ואינו מסמיך אשר יצר לברכה זו. [ילקוט יוסף שם עמוד כא]

יד יש נוהגים שאחד מהקהל מברך ברכות השחר בקול רם, וכולם עונים אחריו אמן, ושוב חוזר אחד מן השומעים ומברך גם כן ברכות השחר, ועונים אחריו אמן, וכן על זה הדרך, עד שכל אחד מהקהל מברך ברכות השחר. ויש מהפוסקים שכתבו לערער על מנהג זה בטענה שכבר יצאו ידי חובה מהמברך הראשון, שהשומע כעונה, וכשחוזרים לברך הרי זו ברכה שאינה צריכה. אולם מרן השלחן ערוך (סימן ו' סעיף ד) דחה דברי המערערים בזה, משום שאין המברך מכוין להוציא את השומעים ידי חובה, ועוד שגם הם אינם מתכוונים לצאת ידי חובה בברכתו. ואף למי שאומר מצות אין צריכות כוונה, זהו כשעושה המצוה בסתם, אבל כאן הרי הם כמתכוונים בפירוש שלא לצאת ידי חובה, ולכן המנהג בזה יסודתו בהררי קודש. וכן הסכימו שאר הפוסקים. וכן עיקר למעשה. [ילקו"י שם עמוד כב]

טו ברכות השחר אין צריך לאומרם בעמידה, אלא רשאי לברך כל ברכות השחר בין עומד בין יושב. [ילקו״י שם עמוד כב]

טז יש לברך ברכת ״הנותן ליעף כח״ עם ברכות השחר. ואף על פי שלא נזכרה ברכה זו בתלמוד, וכתב מרן בשלחן ערוך שמטעם זה לא יברכו ברכה זו בשם ומלכות, וכן נהגו הפרי חדש והגאון רבי אליהו מוילנא, מכל מקום הואיל והגאונים הראשונים הביאוה, ואפשר שכך היתה נוסחתם בגמרא, ועוד, שפשט המנהג בכל תפוצות ישראל לאומרה בשם ומלכות, ומה גם שרבותינו המקובלים סמכו ידיהם על אמירתה, לפיכך יש לאומרה בשם ומלכות. [ילקו״י, ספר על הל׳ פסוקי דזמרה, מהדורת תשס״ד עמ׳ כד]

יז נשים חייבות לברך כל ברכות השחר, כמו שמבואר בתשובות הגאונים, מפני שאינן בכלל מצות עשה שהזמן גרמא, חוץ מברכת ״שלא עשני אשה״, שבמקומה תאמרנה ״ברוך שעשני כרצונו״ בלי הזכרת שם ומלכות. והמורות והמדריכות של בתי הספר לבנות חייבות להזהיר את תלמידותיהן לבל תברכנה ברכת שעשני כרצונו עם הזכרת השם, שזוהי ברכה לבטלה. אולם הברכות ״שלא עשני גוי״, ו״שלא עשני עבד״, תאמרנה גם הנשים בשם ומלכות, בנוסח: ״שלא עשני גויה״, ״שלא עשני שפחה״. וכן המנהג. [ילקו״י, ספר על הל׳ פסוקי דזמרה, מהדורת תשס״ד עמוד כו]

יח סומא שרצה לברך ברכת ״פוקח עורים״ בברכות השחר, אין מוחים בידו, שיש לו על מה שיסמוך. ומכל מקום אם בא לשאול מורים לו שלא יברך ברכה זו, שספק ברכות להקל. אבל ברכת ״הנותן לשכוי בינה״, לכל הדעות סומא מברך ברכה זו. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות השחר ופסוקי דזמרה, מהדורת תשס״ד עמוד כז].

יט חרש, יש אומרים שלא יברך ״הנותן לשכוי בינה״, שברכה זו נתקנה על שמיעת קול התרנגול, והרי הוא חרש שאינו שומע. ויש חולקים וסוברים שכיון שהברכה היא על מנהגו של עולם, רשאי אף החרש לברך. וכן עיקר, שגם החרש רשאי לברך ברכה זו. [ילקוט יוסף, ספר על הלכות ברכות השחר וברכות התורה ופסוקי דזמרה, מהדורת תשס״ד, עמוד ל].

כ צריך לברך בכל יום שלש ברכות, שלא עשני גוי, שלא עשני עבד, ושלא עשני אשה. [שם עמ׳ לא].

כא גר צדק אינו מברך ״שלא עשני גוי״. ואם ירצה יברך בלא שם ומלכות. [ילקו״י שם עמוד לא].

כב מי ששכח לברך ברכות השחר, ונזכר באמצע פסוקי דזמרה, אף על פי שמעיקר הדין מותר להפסיק לברכם באמצע פסוקי דזמרה, בין מזמור למזמור, מכל מקום לכתחלה לא יפסיק באמצע פסוקי דזמרה, ואפילו בין מזמור למזמור, כדי לברך ברכות השחר, כיון שיכול לומר אותן אחר תפלת שמונה עשרה. וברכת ״אלהי נשמה״, שחותמת ״המחזיר נשמות לפגרים מתים״, יאמרנה בין ישתבח ליוצר, ששם מותר להפסיק לדבר מצוה. [שאם יניחנה לאחר תפלת שמונה עשרה יפסיד ברכה זו, שהרי יוצא ידי חובתו בברכת ״מחיה המתים״ שבתפלת שמונה עשרה]. ושאר הברכות יאמר אותן אחר תפלת שמונה עשרה. [ולענין ברכות התורה, אם שכח לברך ברכות התורה ונזכר בפסוקי דזמרה, ראה להלן בדיני ברכות התורה סימן מז סעיף יג]. [ילקו״י, ספר על פסוד״ז, מהדורת תשס״ד עמ׳ לג].

כג מי ששכח לברך ברכת ״אלהי נשמה״, ונזכר באמצע יוצר, רשאי לאומרה בבין הפרקים של ברכות קריאת שמע, וכן בבין הפרקים של קריאת שמע, שנחשבת למצוה עוברת, שאם לא יברכנה עכשיו לא יוכל לאומרה אחר תפלת שמונה עשרה, וכנ״ל. [ילקו״י, ספר על פסוד״ז, מהדורת תשס״ד עמוד לד].

כד מי ששכח לברך ברכות השחר, ונזכר לאחר תפלת שחרית, לא יברך ברכת ״אלהי נשמה״ שחתימתה ״המחזיר נשמות לפגרים מתים״, שהרי כבר יצא ידי חובה בברכת ״מחיה המתים״. ואף על פי שיש חולקים בזה, מכל מקום ״ספק ברכות להקל״. אבל כל יתר ברכות השחר, לרבות ברכת ״מתיר אסורים״, [אף על פי שהיא כלולה באמצע ברכת ״אתה גבור״ שבתפלה], יש לאומרם אחר התפלה בשם ומלכות, ושלא כמי שחולק בזה. [וכן לא יברך ברכות התורה, שכבר נפטר באהבת עולם]. [ילקו״י, ספר על הל׳ פסוקי דזמרה, מהדורת תשס״ד עמוד לה].

כה מי שנאנס ולא בירך ברכות השחר בבוקר, יכול לברך את כולן במשך כל היום. ויש אומרים שיכול לברך אותן גם אחר צאת הכוכבים עד שעה שילך לישון. ויש אומרים שאינו יכול לברך ברכות השחר אחר צאת הכוכבים. והמברך יש לו על מה לסמוך. [ילקו״י שם עמוד לו].

כו מי שלא בירך ברכת ״אשר יצר״ בבוקר, ונזכר אחר תפלת שחרית, רשאי לברך ברכת אשר יצר בתוך שעה וחומש משעה שנתחייב בברכה זו. אבל אם מרגיש שהוא צריך עוד פעם לנקביו, לא יברך אלא לאחר מכן. [ילקוט יוסף, ספר על הל׳ פסוקי דזמרה, מהדורת תשס״ד עמוד לח].

כז אונן שעדיין לא נקבר מתו, אינו מברך ברכות השחר, ולאחר קבורה רשאי לברך ברכות השחר במשך כל היום, לרבות ברכות התורה. [ילקו״י, ספר על הל׳ פסוקי דזמרה, מהדורת תשס״ד עמוד לח].

סימן מו סעיף ג׳ – דין מאה ברכות בכל יום

א חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום, ואם יאכל ג׳ סעודות ביום, הרי שיוצא ידי חובת מאה ברכות בתפלות ובברכת המזון. ויש אומרים שחיוב מאה ברכות בכל יום הוא מן התורה, ויש חולקים ואומרים שהוא מדרבנן. ויש שכתבו שטעם המאה ברכות הוא כדי להגן על צ״ח קללות שבמשנה תורה,

וכתיב כל חולי וכל מכה, הרי זה מאה. ונכון להוסיף על המאה ברכות. [ילקוט יוסף ספר על ברכות השחר ופסוקי דזמרה, מהדורת תשס״ד, עמוד מ׳].

ב בשבת וביום טוב שחסרות לו ברכות בתפלה, צריך שישלימן בברכות על פירות ומגדנות. ואם אין לו פירות ומגדנות, יברך על לימון ברכת הנותן ריח טוב בפירות, [לאחר שישפשף בקליפה ויצא ממנו ריח טוב], ועל עצי בשמים, ועל עשבי בשמים, בליל שבת, ולמחרתו. ואם לא השלים בזה למאה ברכות, יוצא במה שיכוין לשמוע ברכות התורה שמברכים העולים לספר תורה, וברכות ההפטרה. וכן ביום הכפורים יוצא ידי חובתו בשמיעת הברכות כנז׳. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות ברכות השחר ופסד״ז, סימן מו הערה ב].

ג את חשבון המאה ברכות מונים מערב ועד ערב, בליל שבת ויומו. וראוי שכל אחד ימנה את הברכות שמברך בשבת, כדי שיגיע למנין מאה ברכות. ואם יודע לקרוא את ההפטרה היטב, יעלה מפטיר וירויח הברכות של ההפטרה. וכן אם עולה כשליח צבור מרויח הברכות של החזרה. [שם].

ד ולכן מי שהאריך בסעודה שלישית של שבת וכבר שקעה החמה, אך על פי כן הברכות שמברך בסעודה עם ברכת המזון עולות לו למנין מאה ברכות של יום שבת, שהרי הכל מתוספת שבת הוא. ורק אם התפלל ערבית של מוצאי שבת, אין הברכות שמברך לאחר מכן מצטרפות לחשבון מאה ברכות של יום שבת. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מו הערה ד עמוד מו].

ה גם הנשים צריכות להשתדל לברך מאה ברכות בכל יום, מאחר וחיוב מאה ברכות בכל יום אין לו זמן קבוע, והוא חיוב מתחדש מידי יום ביומו, וממילא אין שום סיבה לפטור את הנשים מחיוב זה, שלא נפטרו הנשים אלא ממצוות שהזמן גרמא. ואף על פי שהנשים אינן חייבות להתפלל ג׳ תפלות ביום, וגם אסור להן לברך ברכות פסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע של שחרית וערבית, מכל מקום צריכות להשלים מאה ברכות בברכות שתברכנה על מגדנות, וכן הרי הן רשאות להתפלל גם מנחה וערבית [תפלת שמונה עשרה] ולהשלים מאה ברכות. וכן ברכות השחר וברכות התורה, ברכת על נטילת ידים והמוציא, וברכת המזון. [ילקו״י שם עמוד מז].

ו יש אומרים שמי שאין לו אפשרות לברך בכל יום מאה ברכות, יוצא ידי חובה בעניית אמן אחר ברכות השליח צבור בחזרת השליח צבור, וכן יוצא ידי חובה באמירת ״ויציב ונכון״ [דמועיל לו לט״ו ברכות], ובאמירת ״אין כאלהינו״ שאומרים בכל יום בסיום התפלה, וכן האומר מודים בכוונה הראויה מועיל לו במקום מאה ברכות. וכן האומר ט״ו שיר המעלות עולה לו למנין מאה ברכות, אחר שכל אלה דברי שבח גדולים הם לבורא יתב׳, ונחשבים כברכות. אולם מדברי מרן הבית יוסף נראה שכל זה אינו מועיל, ולכן לכתחלה על כל אחד להשתדל בכל עוז להגיע גם בשבתות וימים טובים למאה ברכות. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, עמוד נ׳, סי׳ מו הערה ו].

ז כיון שבשבת ויום טוב חסרים כמה ברכות, יש להשתדל לברך על מיני מגדנות, או ברכת הריח, כדי להגיע למאה ברכות. וטוב שיברך על הבשמים ברכת הריח קודם הקידוש, וגם אחר ברכת המזון. ואמנם היודע בעצמו שהוא עתיד להריח אחר ברכת המזון, אפילו אם הסירו הבשמים מעל השלחן וחזרו והביאום על השלחן אחר ברכת המזון, אינו רשאי לברך עליהם, אם לא הסיח דעתו מהם. ואף על פי שיש אומרים שברכת המזון נחשבת היסח הדעת לענין ברכת הריח, מכל מקום כיון שיש חולקים, לא יהא אלא ספק וקיימא לן ספק ברכות להקל. [ילקו״י סי׳ מו הערה ז, עמוד נב].

ח כשמגישים פירות בסעודות שבת ויום טוב לברך עליהם, מותר להניחם עד לאחר ברכת המזון כדי לברך לפניהם ולאחריהם, ולהשלים מנין מאה ברכות, ואין לחוש בזה לאיסור גורם ברכה שאינה צריכה. שבמקום מצות מאה ברכות מותר לגרום לברכה שאינה צריכה [דחשיבא כברכה הצריכה]. וטוב שיצווה לבני ביתו להביאם לפניו רק לאחר ברכת המזון. והנוהגים לברך על דגים וכיו״ב לאחר הקידוש קודם ברכת המוציא, יש להם על מה שיסמוכו. [ילקו״י תשס״ד, ספר הל׳ פסד״ז, סי׳ מו הע׳ ח, עמו׳ נג].

ט הרוצה להשלים מנין מאה ברכות בשבת וביום טוב, מותר לו לברך ברכת האילנות בשבת, ואין לחוש למי שהחמיר בזה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מו הערה ט, עמוד נד].

י כבר ביארנו לעיל (סימן ה׳) שיש ליזהר הרבה בשעת אמירת הברכות לכוין פירוש התיבות, ושלא יחסר מהן שום תיבה או אות, כי ענוש יענש, ובפרט כשמזכיר שם ה׳ בפיו, שיירא מאד ויזדעזעו איבריו מפחד ה׳ והדר גאונו, אשר האדם ילוד אשה ומזכיר את השם הקדוש הגדול הגבור והנורא, אשר מלאכים קדושים ונוראים פוחדים ורועשים ומתרגשים בהזכירם אותו, ויקח קל וחומר בן בנו של קל וחומר לנפשו. ויזהר בכל עת שמוציא את שם ה׳ בשפתיו שיהא באימה וביראה ופחד. [שם עמ׳ נה]

סימן מז – מהלכות ברכות התורה

א ברכת התורה צריך ליזהר בה מאד, שאסור לעסוק בדברי תורה עד שיברך ברכות התורה (נדרים פא.). וצריך לברך בין למקרא בין למשנה בין לתלמוד ופוסקים ובין למדרשי חז״ל. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מז הע׳ א, עמ׳ נו. ושם בהערה שע״י ברכה״ת זוכה לבנים ת״ח, ועוד שם חיוב נשים בלימוד תורה].

ב יש אומרים שברכות התורה הם מן התורה, ולדעתם מי שנסתפק אם בירך ברכות התורה או לא, יש לו לברך מספק. ויש חולקים ואומרים שברכות התורה הם מדרבנן, ולדבריהם אם נסתפק אם בירך ברכות התורה או לא, אינו חוזר לברך מספק. וכיון דקיימא לן דספק ברכות להקל, לפיכך העיקר לדינא שאם נסתפק אם בירך ברכות התורה או לא, אינו חוזר לברך. ואם יש שם אחד שעדיין לא בירך ברכות התורה, יבקש ממנו שיכוין עליו להוציאו ידי חובה, וגם הוא יתכוין לצאת ידי חובה, ויצא ידי חובה מספק בשמיעה. ואם אין שם מי שיוציא אותו ידי חובה, הנכון הוא שיתן דעתו לצאת ידי חובה בברכת אהבת עולם שלפני קריאת שמע. [וטוב שאחר התפלה ילמוד מעט בדברי תורה]. [שארית יוסף ח"א עמ' תעו. ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הערה ב, עמ' ס'].

ג מותר להרהר בדברי תורה אפילו קודם שיברך ברכות התורה, מפני שעיקר מצות תלמוד תורה היא כשמוציא בשפתיו, וכמו שנאמר: לא ימוש ספר התורה הזה מפיך. וכן דרשו חז"ל (עירובין נד.) מהפסוק, כי קרוב אליך הדבר מאד, אימתי, בזמן שבפיך ובלבבך לעשותו. ונאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך יכונו יחדו על שפתיך. וכן נאמר כי חיים היא למוצאיהם, קרי בה למוציאיהם בפה. ונאמר ערוכה בכל ושמורה, אם היא ערוכה ברמ"ח איבריו, שמבטא אותה בשפתיו, אז היא שמורה בזכרונו. ולכן לא תיקנו לברך ברכות התורה על המהרהר בדברי תורה. ועוד שלא תיקנו ברכה על מחשבה והרהור הלב בלבד. אבל הכותב דברי תורה לכתחלה אין לו לכתוב אלא אם כן יברך קודם ברכות התורה. וראוי שכל אחד שכותב דברי תורה יוציא בפיו כמה תיבות, כדי לצאת ידי חובת כל הדעות. [אחר שעושה מעשה בכתיבתו, וניכר שלומד תורה, וגם הוא מועיל בזה גם לאחרים הלומדים מתוך כתביו]. ובלאו הכי לא חיישינן לספק ברכות, שהרי אנו סומכים לברכות התורה פרשת ברכת כהנים כנהוג. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סימן מז הערה ג, עמוד פא].

ד מי שישן בלילה שינת קבע, וקם משינתו קודם שהגיע זמן תפלה, וכותב ספר תורה תפילין ומזוזות, אף שאינו כותב לשם לימוד תורה, מכל מקום יברך קודם ברכות התורה ויאמר פרשת ברכת כהנים, ואחר כך יכתוב. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסוקי דזמרה, סי' מו הערה ד.עמוד פג].

ה השומע דברי תורה מחבירו, או שיעור תורה מפי תלמיד חכם, נכון שיברך תחלה ברכות התורה, ויסמוך להן פרשת ברכת כהנים כנהוג. ואחר כך יקשיב וישמע לכל הדעות. וגם השומע דברי תורה מרשם קול, [שלא שייך בזה שומע כעונה], וכן השומע דברי תורה ממי שאינו בר חיובא, נכון שיברך תחלה ברכות התורה. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, הל' פסד"ז, סי' מז הערה ה, עמוד פד].

ו המעיין בספר, נכון שיברך ברכות התורה תחלה, כי יש מקום לומר שהעיון מתוך ספר נחשב כדיבור, ולכן טוב שיברך ברכות התורה תחלה ויסמוך להן פר' ברכת כהנים, או שבשעה שיעיין בספר יוציא בשפתיו. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הערה ו, עמוד פה].

ז אפילו לפסוק הלכה בלי טעם נכון להחמיר שלא יעשה כן קודם שיברך ברכות התורה, כי הדבר שנוי במחלוקת הפוסקים, והואיל ויש אומרים שברכות התורה מדאורייתא, ראוי להחמיר, ועוד שיש אומרים שאפילו הרהור בלבד בדברי תורה טעון ברכות התורה, וכל שכן פסיקת דין שאי אפשר בלא הרהור והוי כעין ספק ספיקא להחמיר. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הע' ז, עמוד פה].

ח הניעור כל הלילה, וכמו שנהגו ישראל קדושים בלילי חג השבועות והושענא רבה, וכן בלילי תיקון כרת, וכיוצא בזה, חייב לברך ברכות התורה בזמן עלות השחר, שכן דעת מרן ורוב הפוסקים, וכן הסכים האר"י ז"ל, ונמשכו אחריו כל גדולי המקובלים. וכן פשט המנהג בכל תפוצות ספרד. וידוע שבמקום מנהג אין אומרים "ספק ברכות להקל". ואין צורך "להדר" ולשמוע ברכות התורה מאדם אחר שישן שנת קבע בלילה, ואדרבה מצוה בו יותר מבשלוחו. אמנם יש מאחינו האשכנזים וגדוליהם שנוהגים להקפיד לכתחלה לשמוע הברכות מאדם אחר שישן בלילה. ומכל מקום אם קשה להם למצוא אדם שישן להוציאם ידי חובה, יברכו ברכות התורה בעצמם. ומה גם שיש גם בקהלות אשכנז שנהגו לברך ברכות התורה בעצמם לכתחלה [וכמו שכתב בספר ערוך השלחן (סימן מז סעיף כז). וראה עוד בשו"ת השיב משה (אורח חיים סימן ב). ע"ש]. ועל צד היותר טוב יכוונו בברכות התורה של היום הקודם שאינם רוצים לפטור עצמם אלא עד עלות השחר למחרת היום. [ילקו"י שם סי' מז הערה ח, עמ' פו].

ט הניעור כל הלילה יברך רק לאחר שיגיע עמוד השחר, שהוא שעה ושתים עשרה דקות, בשעות זמניות, קודם זריחת השמש. ולא יברך קודם עמוד השחר, אלא ימתין עד שבודאי יעלה השחר. [אולם הישן בלילה שינת קבע, וקם ללמוד קודם עמוד השחר, צריך לברך ברכות התורה אף קודם עמוד השחר, קודם שלומד]. ואם עבר ובירך קודם עמוד השחר, יש להסתפק אם יצא ידי חובה, ויש מי שאומר שחייב לחזור ולברך ברכות התורה כשיגיע זמן עמוד השחר. ולכן יחזר אחר מי שעדיין לא בירך ברכות התורה, ויכוין להוציאו ידי חובת הברכות, ואם לא מצא מי שיוציאו ידי חובה, יתכוין באהבת עולם לצאת ידי חובת ברכות התורה. [ואף שאומר ברייתא דפטום הקטורת ואיזהו מקומן וכו', מכל מקום הרי מחמת הספק אינו יכול לברך]. [שאר"י ח"א עמ' תפא. ילקו"י מהדורת תשס"ד, סי' מז הע' ט].

י המשכים קום בבוקר, ורוצה לקרוא תהלים לפני התפלה, וכן האומר פסוקים דרך תפלה ותחנונים, ולא בדרך קריאה ולימוד, יש אומרים שמותר לאומרם קודם ברכות התורה, וכן דעת מרן השלחן ערוך ויש חולקים, והנכון לחוש לסברא זו ולא לומר שום פסוק אפילו דרך בקשה ותחנונים אלא עד לאחר שיברך ברכות התורה. לפיכך הקמים באשמורת הבוקר לומר סליחות, יברכו כל ברכות השחר עם ברכות התורה, ורק לאחר מכן יאמרו הסליחות הכוללות מזמורים ופסוקים. וכן האומרים פסוקי "ותתפלל חנה" וכדומה, לא יאמרו אותם אלא עד לאחר ברכות התורה. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הערה י', עמוד פט].

יא השומע קדושה משליח צבור קודם שבירך ברכות התורה, ואין לו פנאי לברך קודם פסוקי הקדושה, מותר לו לענות פסוקי הקדושה "קדוש וברוך" עם הצבור, שהרי אין כוונתו לקרוא פסוקים דרך לימוד, אלא להצטרף לצבור אשר יקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו. והואיל והיא מצוה עוברת, יש לסמוך על עיקר ההלכה בזה. ופסוק "ימלוך" יהרהר בלבו ודיו. [ואין לו להרהר את כל הקדושה בלבו, [כדי שלא לעבור על דברי האומרים שאפילו לומר פסוקים דרך שבח ותחנונים אסור קודם ברכות התורה], מאחר שרוב ככל הפוסקים סוברים שהרהור לאו כדיבור דמי]. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הערה יא, עמוד צ'].

יב וכן השומע י"ג מידות מהצבור קודם שיברך ברכות התורה, יכול לענות י"ג מדות עם הצבור, הואיל ויש לזה חשיבות כדברים שבקדושה, ומכיון שהוא דרך תחנה ובקשה, שפיר דמי. וכן השומע פסוק שמע ישראל, מהצבור קודם שבירך ברכות התורה, יאמר עמהם פסוק שמע ישראל כדי לקבל עול מלכות שמים עם הצבור. [אך לא יאמר יותר מפסוק ראשון]. [שם, סי' מז הע' יב עמ' צא].

יג מי ששכח לברך ברכות התורה, ונזכר באמצע פסוקי דזמרה, יברך ברכה אחת שהיא ברכת "אשר בחר בנו מכל העמים" (שבגמרא ברכות יא: נקראת "המעולה שבברכות"), וימשיך בפסוקי דזמרה, עד סוף ישתבח. ובין ישתבח ליוצר יברך: אשר קדשנו במצוותיו וצונו על דברי תורה, והערב נא וכו', עד ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל, ואחר כך ימשיך בברכת יוצר והלאה. [ילקו"י שם סי' מז הערה יג עמוד צב].

יד מי ששכח לברך ברכות התורה, ונזכר רק אחר שהתחיל ברכת יוצר, יש לו לברך ברכות התורה בבין הפרקים שבין ברכת "יוצר המאורות", לבין ברכת "אהבת עולם", שהואיל ולאחר ברכת אהבת עולם לא יכול יותר לברך ברכות התורה, נחשב הדבר למצוה עוברת, ורשאי להפסיק בבין הפרקים של ברכות קריאת שמע לברכה שעובר זמנה. ואין צריך שיקרא פסוקי ברכת כהנים בין יוצר המאורות לאהבת עולם, אלא יסמוך על קריאת שמע, או על מה שילמד מעט אחר התפלה. [ילקו"י שם עמוד צג].

טו ברכות התורה רשאי לברך בין כשהוא עומד ובין כשהוא יושב. [ילקו"י שם סי' מז הע' טו. עמ' צד].

טז הלילה הולך אחר היום שלפניו, לפיכך רשאי ללמוד בלילה על סמך ברכות התורה שבירך ביום שלפניו, כל זמן שלא ישן שינת קבע בלילה. וגם מה שהולך באמצע היום לבית הכסא ולבית המרחץ, אין זה נחשב כהפסק שיצטרך לברך שנית ברכות התורה. ושינת קבע הוי כל שעולה למטה לישון, ואין בזה שיעור שינה. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הע' טז עמוד צה].

יז הלומד ואינו מבין מה שלומד, אף על פי כן צריך לברך ברכות התורה. [ובלאו הכי הרי הוא אומר מיד אחר ברכות התורה פרשת ברכת כהנים, ואת זה הוא מבין בכללות הענין]. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הערה יז. עמוד צו].

יח גם הנשים מברכות ברכות התורה בכל יום, שהרי יש בברכות התורה גם שבח להבורא יתב', [אשר בחר בנו] על אשר הבדילנו מאומות העולם על ידי מתן תורה, וגם הנשים שייכות בשבח זה. ועוד, מפני שאומרות פרשת הקרבנות בכל יום, וגם אשה שאינה אומרת פרשת הקרבנות, מברכת ברכות התורה, מפני שהנשים צריכות ללמוד הדינים וההלכות השייכות להן, כגון הלכות תפלה וברכות ושבת, והלכות נדה וחלה ושאר הלכות איסור והיתר. וגם מקיימות מצוות שהן חייבות בהן, כמו חלה, ונוסח ברכת על דברי תורה כולל על חיוב עשיית המצוות. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הערה יח. עמוד צז].

יט נשים שנסתפקו אם בירכו ברכות התורה, לכל הדעות אינן צריכות לברך ברכות התורה. [שם].

כ מנהגינו לחתום בברכת התורה "על דברי תורה". ומנהג האשכנזים לחתום "לעסוק בדברי תורה". ואין לשנות מן המנהג. ומכל מקום בדיעבד אם טעו והחליפו הנוסח, אין צריך לחזור ולברך. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הערה כ. עמוד קג].

כא בנוסח ברכות התורה צריך לומר "והערב נא ה' אלוקינו את דברי תורתך בפינו, ובפיפיות עמך בית ישראל". ויש מי שכתב שצריך לומר ובפי כל עמך ישראל, אך הנוסחא הנכונה היא כמנהגינו, לומר ובפיפיות עמך בית ישראל. [שארית יוסף ח"א עמ' תעה. ילקו"י שם, סי' מז הע' כא. עמ' קה].

כב צריך לומר והערב נא עם וא"ו. ואם טעה ואמר הערב נא, יצא. ויש אומרים שאין לענות אמן אחר ברכת על דברי תורה, אלא אחר ברכת המלמד תורה לעמו ישראל. ויש חולקים ואומרים שיענה אמן אחר ברכת על דברי תורה. וכן עיקר, ואין לחוש בזה לספק. [ילקו"י שם סי' מז הע' כב. עמוד קה].

כג מנהגינו לומר: ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו, וצאצאי עמך בית ישראל וכו'. [שארית יוסף ח"א עמוד תעה. ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הערה כג. עמוד קח]

כד נוסח חתימת ברכת והערב נא הוא "המלמד תורה לעמו ישראל". [ויש מהראשונים שכתבו שצריך לחתום "למדני חוקיך" או "נותן התורה". אך מנהגינו כאמור לחתום המלמד תורה לעמו ישראל]. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הערה כד. עמוד קח].

כה מי ששכח לברך ברכות התורה, ונזכר אחר שחרית, לא יברך שוב ברכות התורה, שהרי יצא ידי חובתו בברכת אהבת עולם, ואפילו שלא כיון באהבת עולם לצאת ידי חובה. ואין ראוי לכוין בפירוש בברכת אהבת עולם שאינו יוצא בה ידי חובת ברכות התורה, [ומכוין שהברכה היא רק לברכות קריאת שמע]. ומיד לאחר החזרה טוב שילמד איזה דבר. [שארית יוסף חלק א׳ עמוד תפב. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מז הערה כה. עמוד קט].

כו אם ישן שינת קבע ביום על מטתו, אינו מברך ברכות התורה, אפילו אם החליף בגדיו. ונכון שיברך ברכות התורה בהרהור בלבו. [שארית יוסף חלק א׳ עמוד תעט. ילקו״י שם עמוד קיב].

כז הישן שינת קבע בלילה על מטתו, וקם משינתו ללמוד תורה, בין שהתעורר קודם חצות הלילה, ובין שהתעורר אחר חצות, צריך לברך ברכות התורה קודם לימודו. ואין הבדל בזה בין שפשט מלבושיו קודם שישן, ובין שישן בבגדיו. וכל שישן על מטתו, אפילו ישן זמן מועט נחשבת שינת קבע, וצריך לברך ברכות התורה. [וראה להלן סעיף כט אם יפטור עצמו מברכות התורה בתפלת ערבית]. [שאר״י ח״א עמוד תעט. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מז הערה כז].

כח הישן בלילה שינת קבע על מטתו, וקם משינתו ללמוד תורה, ובירך ברכות התורה, ואחר כך חזר לישון בעוד לילה על מטתו, צריך לחזור ולברך ברכות התורה בבוקר, הואיל והפסיק בשינת קבע של לילה. אבל אם אחר שקם משינתו בלילה, ובירך ברכות התורה, חזר לישון רק לאחר שעלה עמוד השחר, כשיקום אינו צריך לחזור ולברך ברכות התורה, שהרי ישן שינת קבע ביום [אחר עמוד השחר] דלא הויא הפסק, ואינו מברך. [שארית יוסף ח״א עמ׳ תפ. ילקו״י שם, סי׳ מז הע׳ כח]

כט מי שלא התפלל ערבית, ונרדם בתחלת הלילה, וקם אפילו קודם חצות, יש מי שאומר שיכוין לצאת ידי חובת ברכות התורה בברכת אהבת עולם של ערבית, שהיא פוטרתו מברכות התורה, אף אם לא כיון לצאת בזה ידי חובת ברכות התורה, מכל מקום לא יברך אחר כך ברכות התורה. ויש אומרים שגם באופן שלא התפלל ערבית יכול לברך ברכות התורה, וכנזכר לעיל סעיף כו. וכן עיקר לדינא שיכול לברך ברכות התורה אף קודם ערבית. וכל שכן אם התפלל ערבית מבעוד יום, ואחר כך קם משינת קבע אפילו קודם חצות, שיברך ברכות התורה קודם שילמד. [שארית יוסף ח״א עמוד תפא. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מז הערה כט].

ל אם ישן בתחלת הלילה שינת קבע, ולא בירך ברכות התורה, ואחר כך התפלל ערבית, יצא ידי חובת ברכת התורה בברכת אהבת עולם, אפילו אם לא כיוון בפירוש לצאת ידי חובה בברכת אהבת עולם. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מז הערה ל].

לא מי שהתפלל ערבית מבעוד יום, ונרדם על מטתו [שינת קבע] קודם שקרא קריאת שמע בעונתה, וניעור בחצות לילה, כשמתעורר משינתו ורוצה לקרוא קריאת שמע בעונתה, יברך קודם ברכות התורה, ואחר כך יקרא קריאת שמע, ויכוין בקריאתה גם לצאת בה ידי חובת לימוד תורה. ואמנם כדי לצאת ידי חובת כל הדיעות ילמד לאחר מכן מעט משנה או גמרא, או פסוקי ברכת כהנים. [שארית יוסף ח״א עמוד תפא. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מז הערה לא].

לב הניעור כל הלילה והגיע זמן עמוד השחר והוא באמצע לימודו, יפסיק ויברך ברכות התורה. ומכל מקום אם הוא מסופק אימתי הוא הזמן המדוייק של עלות השחר, והוא באמצע לימודו, הואיל והתחיל בהיתר קודם עלות השחר רשאי להמשיך בלימודו עד שידע בבירור שכבר עלה עמוד השחר, ואז יפסיק ויברך ברכות התורה. וראוי יותר לעשות כן, ממה שיפסיק בלימודו ויאמר פיוטים ושירות ותשבחות עד אחר שיעלה עמוד השחר. ואמנם הקורא תהלים ובאמצע קריאתו נכנס לבית הספק אם הגיע זמן עמוד השחר או לא [באופן שהיה ניעור כל הלילה], יכול לסיים את הפרק שהתחיל בו, ואחר כך יברך ברכות התורה, דכיון שהתחיל בהיתר, וגם יש אומרים שמותר לקרוא פרקי תהלים קודם ברכות התורה, לכן יכול להמשיך ולסיים את הפרק שהתחיל בו. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מז הערה לב, וזה דלא כמ״ו שכתבנו בשארית יוסף חלק א׳ עמוד תפב]

לג קטן שהגדיל ומלאו לו שלש עשרה שנה תמימות, יש מקום לומר שבלילה הראשונה של שנת הארבע עשרה, שאז דינו כגדול, ומתחייב בכל המצות, אין לו ללמוד בלי ברכות התורה, שאף על פי שכבר בירך ברכות התורה ביום שמלאו לו י״ג שנה בבוקר, כמו שנהג לברך בכל יום ברכות השחר עם ברכות התורה, משום מצות חינוך, מכל מקום פטור היה מן המצות באותה שעה, כי אין מצות חינוך על הקטן עצמו אלא על אביו, ואין הברכה שבירך בזמן היותו פטור מן המצות, פוטרת אותו מלברך ברכות התורה בליל הכנסו למצות, לפיכך צריך שיכוין לבו לצאת ידי חובת ברכות התורה בברכת אהבת עולם שלפני קריאת שמע של ערבית, (שגם היא פוטרת מברכות התורה, כמו שכתבו תלמידי רבינו יונה ריש ברכות), ותיכף אחר התפלה ילמוד מעט, כדי לצאת ידי חובת התלמוד ירושלמי ״והוא ששנה על אתר״. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על פסד״ז, סימן מז הערה לג]

לד גר צדק שעלה מן הטבילה לשם גירות, יש לו לברך ברכות התורה קודם שיעסוק באיזה פסק או דברי תורה, אפילו אם בירך ברכות התורה בבוקר. [שארית יוסף חלק א׳ עמוד תפג. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מז הערה לד]

לה גר צדק יכול לומר בברכת התורה נוסח ״אשר בחר בנו מכל העמים״. וכן אין צריך שישנה בנוסח ממצרים גאלתנו וכו׳, וכן אלהי אברהם ואלהי יצחק וכו׳, וכל כיוצא בזה. וגר צדק שנתגייר בגיל מבוגר, והגיע לגיל זקנה, צריך לעמוד מפניו ככל זקן. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מז

הערה לה. ולגבי שמות הגרים ראה בהערה].

סימן מח – סדר אמירת הקרבנות

א יש הנוהגים להתנועע בתפלתם, כדרך שנאמר כל עצמותי תאמרנה ה׳. ויש אומרים שבתפלת שמונה עשרה אין להתנועע. ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד. ואם הדבר מפריע לו בכוונה אין צריך להתנועע. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שצ. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, סי׳ מח הערה א, עמו׳ קלג].

ב לכתחלה יש לומר בכל יום את סדר הקרבנות קודם ברוך שאמר. שלדברי המקובלים אי אפשר לאומרם אחר התפלה, שצריך לומר כסדר ולא להפך העולמות. וגם בחזרת השליח צבור לא נכון לאומרם, כי צריך להקשיב לחזרת השליח צבור ולענות אמן אחריו. ולכן אם השליח צבור ממהר, יש להקדים ולהגיע לתפלה קודם שהצבור מתחילים להתפלל, ולומר בנחת את סדר הקרבנות, כדי שלא לבלוע תיבות ואותיות, וכן אמרו דרך רמז, צוהר תעשה לתיבה, שכל תיבה שבתפלה תהיה מאירה כצהרים, וכאילו מונה מרגליות. ומכל מקום אם על ידי אמירת סדר הקרבנות יפסיד תפלה בצבור, יאמרם אחר התפלה, ויתפלל עם הצבור. ואם אפשר ישתדל לומר לפחות חלק מהקרבנות. [שארית יוסף חלק א׳ עמוד תפד. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מח הערה ב].

ג טוב לומר בכל יום פרשת התמיד. [אולם אמירת פרשת הקרבנות אינה חיוב גמור כתפלה, אלא מנהג הגון וטוב]. ויש לומר בבית האבל בסדר התפלה פרשת הקרבנות, ופטום הקטורת, ואיזהו מקומן, ופתח אליהו, וגם האבל עצמו יאמרם. ובמקום שנהגו שלא לאומרה בבית האבל, לא יאמרוה. ומנהגינו לומר פרשת הקרבנות מיושב, והמתפלל בצבור ורוצה להחמיר על עצמו לעמוד באמירת הקרבנות, בעת שהצבור יושב, יש לחוש בזה ליוהרא, ואין לעשות כן. ויש אומרים שנשים אומרות פרשת הקרבנות, אך לא הכל נוהגות בזה. ופרשיות הקרבנות יאמרם רק ביום, משהגיע עמוד השחר. ופועלים משכימי קום יכולים לאומרם כתשעים דקות קודם הנץ. ואם עבר וקרא פרשת הקרבנות בלילה, לא יצא ידי חובת הקריאה. [ילקו״י שם, סי׳ מח הערה ג].

ד מנהגינו לומר: אשרינו שאנחנו משכימים ומעריבים בבתי כנסיות וכו׳. ויש אומרים שצריך לומר: כשאנחנו משכימים ומעריבים, בהוספת אות כ׳. אולם אין לשנות ממנהגינו. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מח הערה ד].

ה הקורא פסוק שמע ישראל בעת אמירת הקרבנות, ובאמצע הפסוק שמע קדיש או קדושה או ברכו, רשאי להפסיק לענות עם הציבור, כיון שאין אמירת פסוק זה חובה אפילו מדרבנן, ורק נהגו לאומרו קודם התפלה עם פסוק ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, שמא יתעכבו מלומר קריאת שמע עד שיעבור הזמן. ומכל מקום אם רואה שלא יספיק לומר קריאת שמע עם ברכותיה בזמנה, וכשאומר שמע ישראל קודם התפלה מכוין לצאת ידי חובת מצות קריאת שמע [ואומר אף שאר פרקי קריאת שמע, עד סוף פרשת ציצית], לא יפסיק באמצע פסוק שמע ישראל, ובאמצע פסוק ברוך שם, אף לדברים שבקדושה. אולם בכיוצא בזה שכבר יצא ידי חובת המצוה, אם אחר כך כשקרא קריאת שמע עם ברכותיה אחר שעבר הזמן, שמע דברים שבקדושה יפסיק ויענה עם הצבור, אפילו באמצע פסוק שמע ישראל. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מח הערה ה].

ו יש מדקדקים לומר אביי הוא הוה מסדר סדר המערכה, שלא תדבק יו״ד של אביי עם תיבת הוה שאז נראה כקורא את השם ככתבו והוי הוגה את ה׳ באותיותיו. ולדינא מותר לומר אביי הוה מסדר סדר המערכה וכו׳, בלא הפסק בין תיבת אביי לתיבת הוה, אף על פי שנראה כאומר שם הוי״ה. ומכל מקום טוב יותר שיפסיק מעט בין תיבת אביי לתיבת הוה. [ילקו״י שם סי׳ מח הערה ו].

ז מנהג הספרדים להקדים הודו לה׳ קראו בשמו לפני ברוך שאמר. וכתב בעל האשכול (סי׳ ה׳) שהטעם לזה, כי פסוקי הודו תיקן דוד לאומרם כל השנים שהיה הארון ביריעה. ומפורש בסדר עולם כי בעת הקרבת תמיד של שחר היו אומרים מהודו לה׳ עד ובנביאי אל תרעו, ובתמיד של בין הערבים היו אומרים משירו לה׳ כל הארץ עד ויאמרו כל העם אמן והלל לה׳. לפיכך יש לסומכו לפסוקי הקרבנות ואיזהו מקומן. [וכן הובא בארחות חיים (הלכות מאה ברכות אות יח), ובכל בו (סוף סימן ד׳). ע״ש]. והוסיפו עוד, שהרי פסוקי הודו אינם מענין ההלל של פסוקי דזמרה, והיאך נברך עליו ברכת ההלל שהיא ברכת ברוך שאמר. וכן היה מנהג האר״י ז״ל. ומנהג חלק מהאשכנזים להקדים ברוך שאמר לפסוקי הודו לה׳. ואלו ואלו דברי אלהים חיים. ומכל מקום אשכנזי שרוצה לנהוג בזה כמנהג הספרדים הרשות בידו. [ומי שטעה בשבת ובירך ברכת ברוך שאמר ושכח לומר המזמורים שאומרים בשבת, אין צריך שיאמר המזמורים אחר ברכת מלך מהולל בתשבחות]. [ילקו״י שם סי׳ מח הערה ז].

ח אומרים פסוק״ה׳ מלך״ וכופלים אותו פעמיים על דרך שכפלו ישראל לומר ה׳ הוא האלהים ה׳ הוא האלהים. ויחיד שאינו מתפלל עם הצבור ועסוק בקריאת הקרבנות, אין צריך להפסיק לענות עם הצבור ה׳ מלך. אך אם אינו עוסק בתיקון התפלה אלא שותק או עוסק בתורה, נכון שיאמר עם הצבור פסוק זה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מח הערה ח].

ט אין לענות ה׳ מלך בין תפילין של יד לתפילין של ראש, והוא קל וחומר מעניית קדיש וקדושה שאין עונים בין תפילין של יד לתפילין של ראש. וכבר נתבאר שמן הדין אין צורך כלל להפסיק לענות ה׳ מלך עם הצבור. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מח הערה ט].

י נוהגים לעמוד כשאומרים ה׳ מלך, ופסוק והיה ה׳ למלך וכו׳, וכן כשאומרים ברוך שאמר, וכשאומרים ויברך דוד. ומכל מקום אין חיוב מן הדין לעמוד כשאומרים דברים אלו, ואין זה אלא ממדת חסידות. ולכן מי שהוא זקן או חולה, רשאי לשבת אף לכתחלה. וכשאומרים ה׳ מלך ביום שמחת תורה, כיון שמקיפים עם הספר תורה צריכים לעמוד לכבוד הספר תורה. אבל השומע אמירת ה׳ מלך בהקפות או בסליחות, אינו חייב לומר עם הצבור פסוק זה, ודי שיעמוד. ואף זקנים וחולים ראוי שיעמדו בעת ההקפות. אבל בין הקפה להקפה כשאומרים שירות ותשבחות, רשאים הזקנים והחולים לשבת. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מח הערה י].

יא אחר שאמרו ה׳ המלך וכו׳, נוהגים לומר ״למנצח בנגינות״. וראוי ונכון לאומרו מתוך צורת המנורה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מח הערה יא].

יב אם יש מנין מצומצם ורוצים להשאיר אמירת קדיש על ישראל סמוך לברוך שאמר, ולא לאומרו קודם הודו, כדי לזכות רבים יותר בשמיעת הקדיש, יש אומרים שאין רשאים לעשות כן. דרק אם אין מנין יאמרו הודו וה׳ מלך, ויאמרו קדיש סמוך לברוך שאמר, אבל אם יש מנין יש לומר הקדיש קודם הודו. והעומד באמצע פסוקי דזמרה, והצבור הגיעו לפני עלינו לשבח, רשאי להפסיק לומר קדיש יתום לעילוי נשמת אביו או אמו. וראה להלן סימן נא סעיף מ׳. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מח הערה יב].

יג מי שנצרך לנקביו באמצע פסוקי דזמרה, ילך בין מזמור למזמור, ואם חושש שישכח מלברך אשר יצר אחר העמידה, יברך אשר יצר באמצע פסוקי דזמרה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מח הערה יג].

יד וכן מי שנזדמן לו טלית ותפלין באמצע פסוקי דזמרה, מותר לו ללובשם ולברך עליהם, ואין שום איסור בברכה שעל ציצית ותפלין בתוך מזמורים אלו, ואין הפסקה זו אסורה, שאינה תפלת שמנה עשרה ולא קריאת שמע עד שנאסור הפסקה כזאת. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, שם, סי׳ מח הערה יד].

סימן מט – לומר פסוקי תורה בעל פה

א דברים שבכתב, אסור לאומרם בעל פה. [ומצינו בראשונים שכתבו להקל בכמה אופנים: שיש אומרים שהאיסור הוא רק בפסוקי החומש, אבל לא בנביאים ובכתובים. ויש אומרים שאין איסור אלא כשקורא להוציא ידי חובה אחרים, אבל בקריאה בעלמא אין איסור. ויש אומרים דכל שהוא דרך תפלה ותחנונים אין בו איסור לאומרו בעל פה. ויש אומרים שאין איסור זה אלא כשקורא בניגון ובטעמים, אבל בקורא סתם אין איסור לאומרו בעל פה. ויש אומרים דבפסוקים השגורים בפי כל אין איסור לאומרם בעל פה. ולענין הלכה ראה בהערה]. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מט הערה א. שארית יוסף חלק ב׳ עמוד ט׳].

ב אולם פסוקים השגורים בפי כל, כמו הפסוקים שבתפלה, פסוקי דזמרה, וכיוצא, מותר לאומרם בעל פה. ולכן מותר לומר בעל פה קריאת שמע וברכת כהנים ופרשת התמיד. ודבר השגור בפיו אך אינו שגור בפי כל, יש אומרים שמותר לאומרו בעל פה, ויש חולקים ואומרים דצריך שיהיה שגור בפי כל. והעיקר לדינא שיש לסמוך על דברי המקילין. ולכן הנוהגים לומר בסיום התפלה, אחר ״אלהי נצור״, פסוק מהתנ״ך שפותח ומסיים באות ראשונה ואחרונה של שמם, רשאים לומר פסוק זה אף שאינו שגור בפי כל. [ילקו״י תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מט הערה ב שאר״י ח״ב עמוד י׳].

ג אם קורא קריאת התורה כדי להוציא אחרים ידי חובה, אפילו פסוקים השגורים בפיו, צריך להזהר שלא לאומרם בעל פה. ולכן אם אין שם מי שהכין את הקריאה בתורה, אפילו הכי יקראו בתורה בברכה כהלכתה, ואפילו בלי ניגון. ויעמוד אחד לידו וילחש לו עיקרי הטעמים, כמו אתנח וסוף פסוק, וכן יתקן אותו אם יטעה בקריאה. ולכתחלה אין לקורא בתורה להניח לידו חומש, ולעיין בו ולקרוא מלה במלה מהספר תורה בצמוד לחומש, שיש לחוש שמא יקרא כמה תיבות בעל פה, או מתוך החומש, ולא מתוך הספר תורה. ומכל מקום בדיעבד כשאין להם מי שיקרא בתורה, יכולים לנהוג כנז׳, כדי שלא יתבטלו מקריאת התורה בצבור. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסוקי דזמרה, סימן מט הערה ג שארית יוסף חלק ב׳ עמוד יא].

ד אם עבר וקרא בקריאת התורה כמה פסוקים בעל פה, יש אומרים שלא יצא ידי חובה, וצריך לחזור מיד ולקרוא פסוקים אלה, ויש חולקים ואומרים שבדיעבד יצא ידי חובה. וכן עיקר. ועל כל פנים אם עבר וקרא כמה תיבות בעל פה, בדיעבד יצאו ידי חובת קריאת התורה. ושליח צבור הרגיל שלא להקפיד לקרוא הכל מתוך הספר תורה, יש להחליפו בשליח צבור אחר המקפיד לקרוא רק מתוך הספר תורה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ מט הערה ד שארית יוסף ח״ב עמוד יד].

ה הקורא קריאת שמע ומוציא בזה ידי חובה את חבירו, לכתחלה אין לו לקרוא בעל פה. ומכל מקום בדבר זה שהוא שגור בפי כל [ולא רק שגור בפיו], יכול לסמוך על המקילים ולקרוא קריאת שמע בעל פה אף שהוא מוציא אחרים ידי חובתם. [וגם בקריאת שמע שייך דין ״שומע כעונה״]. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מט הערה ה. שארית יוסף חלק ב׳ עמוד יד].

ו שליח צבור הקורא בתורה, צריך שיכין את הקריאה ולסדרה לעצמו כמה פעמים. ואם הוא רגיל בקריאת התורה, יכול להסתפק בקריאת הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום, ובפרט אם הוא טרוד בלימודו. וכשהוא חוזר על הפרשה יש אומרים שאם הוא בקי בקריאה בעל פה מותר לו לשנן את הקריאה

בעל פה, ואין בזה משום דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה, מאחר שאינו מוציא אחרים ידי חובתם. ויש חולקים. ונכון להחמיר בזה, אך במקום צורך אפשר לסמוך על המקילים להכין הפרשה בעל פה. [ילקו״י תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מט הערה ו. שאר״י ח״ב עמוד טו].

ז תלמיד חכם הדורש לצבור ומזכיר בדרשתו פסוקי תורה, יכול לסמוך על המקילים לומר את הפסוקים בעל פה, מאחר שאין זו קריאה שבאה להוציא ידי חובה, וגם אין כוונתו לשם קריאה, ומסתמא הפסוקים שמזכיר שגורים בפיו. [ילקו״י ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מט הערה ז. שאר״י ח״ב עמו׳ טז].

ח מה שנהוג בכמה תלמודי תורה שהמורים מטילים על התלמידים לשנן קטעים מהנביא בעל פה, כמו שירת דבורה, או משלי בלעם וכדומה, אין צריך למונעם מזה, שיש להם על מי שיסמוכו. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מט הערה ח. שארית יוסף ח״ב עמוד יט].

ט יש אומרים שבזמן שהשליח צבור קורא בתורה [מתוך הכתב] מותר לאחרים השומעים את קריאתו לקרוא עמו מלה במלה בלחש, אף אם קוראים בעל פה, שהרי אינם מוציאים אחרים ידי חובתן, וגם מאחר ונסמכים על קריאת השליח צבור הקורא מתוך הכתב. ולכתחלה יש להזהר גם בזה לקרוא מתוך החומש. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר הל׳ פסד״ז, סי׳ מ הערה ט. שארית יוסף ח״ב עמ׳ יט].

י רבים נהגו לומר פרקי תהלים בעל פה, ולא חששו בזה משום דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה. ויש להם על מה לסמוך, מאחר שהוא דרך תפלה ותחנונים, וגם אינו מתכוין להוציא ידי חובה את אחרים, וגם הפסוקים שגורים בפיו. אולם הממתין לאיזה דבר הנצרך, וחושש על ביטול הזמן, נכון יותר שישנן פרקי משנה בעל פה, וזה עדיף מאשר לומר פרקי תהלים בעל פה. ורק אם אינו יודע פרקי משנה בעל פה, מותר לו לומר פרקי תהלים אף בפרקים שאינן שגורים בפי כל. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מט הערה י׳. שארית יוסף חלק ב׳ עמוד כ׳].

יא לפיכך הנמצא בבית האסורים ומתבטל מלימוד תורה, ואינו יודע לומר פרקי משנה בעל פה, מותר לו לומר פרקי תהלים בעל פה. וכן הנוסע באוטובוס רשאי לומר תהלים בעל פה. וכל המתפלל על חולה על קברות הצדיקים, או המתפלל על קבר הוריו ביום השבעה או השלשים לפטירתם, או ביום השנה, וכדומה, מותר לו לומר פרקי תהלים בעל פה. [ילקו״י שם. שאר״י ח״ב עמ׳ כ׳].

יב סומא מותר לו לקרוא פסוקים בעל פה, משום עת לעשות לה׳ הפרו תורתך. וכן זקן שכהו עיניו מראות, וקשה לו מאד לקרוא מתוך ספר, וגם קשה לו מאד ללמוד גמ׳ ופוסקים, יכול לומר בעל פה פסוקי תורה. ומכל מקום אין להעלות סומא לספר תורה, אחר שאינו יכול לקרוא מתוך הכתב. שמאחר ואין מנהג ברור להעלות סומא לספר תורה, ודברי האחרונים סותרים זה את זה, יש להעמיד הדבר על עיקר הדין דשב ואל תעשה עדיף, וכיון שהוא שומע ברכות העולים לספר תורה וקריאת התורה מפי השליח צבור ומכוין לבו אליהם הרי הוא יוצא ידי חובתו כאילו עלה בעצמו. ומכל מקום אם עלה לספר תורה לא ירד, ואין גוערים בו, כיון שיש לו על מה שיסמוך [ובילקוט יוסף חלק ב׳ כתבנו שהמנהג שהסומא עולה לתורה, אך מרן האמו״ר חזר בו, וכיום דעתו כנז׳, ואין להתחשב במנהג]. [ילקו״י תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מט הערה יב. עמ׳ קעא. שאר״י ח״ב עמוד כא].

יג המקילים לומר בעל פה פרשיות ״קדש לי״ ״והיה כי יביאך״ עם התפילין, יש להם סמך. ומכל מקום היכא דאפשר ראוי יותר לאומרם מתוך הכתב. [ילקו״י שם סימן מט הערה יג. שאר״י ח״ב עמוד כב].

יד מותר לקרוא תרגום בעל פה, שאינו בכלל האיסור. [ילקו״י סי׳ מט הערה יד. שאר״י חלק ב׳ עמוד כב].

טו האר״י ז״ל היה תמיד מתפלל מתוך הסידור, ולא בעל פה, כדי שיוכל לכוין יותר. וגם היה אומר כל דבר שבמקרא בטעמים של אותה פרשה. וכן כל דבר שבמשנה היה אומר בניגון משנה. ומעולם לא הגביה קולו בקול רם בתפלה, כדי להורות ההכנעה לפני השי״ת, זולת בשבת שהיה מרים קולו יותר מעט מימי החול בנעימה, מפני כבוד השבת. [ילקו״י שם, סי׳ מט הע׳ טו. שאר״י ח״ב עמ׳ כג].

טז אף על פי שדברים שבעל פה אי אתה רשאי לכותבן, מכל מקום משום עת לעשות לה׳ הקילו לכתוב תורה שבעל פה, וספרי פוסקים. ויש אומרים שהמחבר ספר ומערב במחשבתו כדי להתגדל ולהתכבד, עובר משום דברים שבעל פה אי אתה רשאי לכותבם. ויש שחלקו על זה. שהואיל והותר הותר. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מט הערה טז. שארית יוסף ח״ב עמ׳ יח].

יז מותר לכתוב תשובה בהלכה, או בפלפול, על מנת למוסרה לועדת רבנים ולקבל מילגה, ואין בזה חשש משום דברים שבעל פה אי אתה רשאי לכותבן. וכן מותר לערוך מחקר תורני על מנת לקבל תואר כבוד וכדומה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסוקי דזמרה עמוד קפה, סי׳ מט הערה יז].

סימן נ – לומר משנת איזהו מקומן בכל יום

א קבעו לומר בכל יום פרשת התמיד ופרק איזהו מקומן ובריית׳א דרבי ישמעאל, כדי שיחשב ללימוד מקרא משנה וגמרא. [דבריית׳א דרבי ישמעאל הוי במקום גמרא, שהמדרש כגמרא]. והמנהג לומר פרק איזהו מקומן גם בשבת. [ילקו״י ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נ הערה א. שאר״י ח״ב עמ׳ כד].

ב גם תלמידי חכמים ובני ישיבות צריכים לקרוא הנ״ל בכל יום, אף שלומדים כל היום גמרא. ותלמידי חכמים הנמנעים מלאומרו מפני ההתמדה שלהם בעסק התורה, יש להם על מי לסמוך, הא לאו הכי בודאי שגם הם צריכים לומר בכל יום פרשת הקרבנות ואיזהו מקומן. ומיהו בקריאת ״חק לישראל״ אינם חייבים, ויוצאים ידי חובת מה שאמרו שחייב אדם לשלש את לימודו בתורה במשנה ובתלמוד, בסדר התפלה. ומכל מקום טוב ונכון שכל בן תורה ירגיל את עצמו ללמוד חק לישראל בזמני ההפסקות, בכל יום ויום. [וכן מנהג מרן אאמו״ר שליט״א לקרוא בכל יום ״חק לישראל״ דבר יום ביומו]. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נ הערה ב, עמוד קצ. שאר״י ח״ב עמוד כו-כח].

ג יש אומרים שאין לומר פרק איזהו מקומן בבית האבל, מפני שהוא לימוד תורה, והאבל אסור בתלמוד תורה. ואין הלכה כדבריהם, שמאחר וקבעום בסדר היום, הוי ככל התפלה שאין איסור לימוד תורה לאבל. ולכן גם האבל אומר את כל הנ״ל. ומכל מקום הנוהגים שלא לאומרם בבית האבל, יש להם סמך. [ילקו״י על פסוקי דזמרה עמוד קצד, סימן נ אות ג. עמוד קצד. שאר״י ח״ב עמ׳ כח].

ד אחר אמירת איזהו מקומן וברייתא דרבי ישמעאל, אומרים יהודה בן תימא וכו׳ ויהי רצון, וקדיש על ישראל. ואם עדיין אין מנין יכולים להתחיל באמירת הודו, ואחר אמירת ה׳ מלך, קודם ברוך שאמר, יאמרו קדיש על ישראל. [כמבואר לעיל סימן מח]. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נ הערה ד. עמוד קצד]

סימן נא – דין התפלה מברוך שאמר עד ישתבח

א תיקנו חז״ל לומר פסוקי דזמרה קודם התפלה, וברכת ״ברוך שאמר״ לפניהם, וישתבח לאחריהם. ולכן אם לא אמר פסוקי דזמרה קודם התפלה אינו רשאי לאומרם ״בברכה״ אחר התפלה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה א. עמ׳ קצה].

ב אין להפסיק לענות אמן דברכות באמצע ברכת ברוך שאמר, כי ברכה זו תקנוה אנשי כנסת הגדולה. ואפילו אמן על חתימת ברוך שאמר ״מלך מהולל בתשבחות״, אין לענות באמצע הברכה. והוא הדין שלא יענה אמן דברכות באמצע ישתבח. במה דברים אמורים כשהתחיל לומר ברוך אתה ה׳ וכו׳, אבל קודם לכך מותר לענות כל אמן דברכות. ויש אומרים שאם ענה לדברים שבקדושה קודם שיתחיל בא״י אמ״ה, יחזור לתחלת ברוך שאמר. ויש חולקים ואומרים שאין לחזור שוב מברוך שאמר, דהוי כמוסיף, ומ״מ נראה שאין להקפיד כל כך אם חוזר. ואחר שהתחיל האל אב הרחמן וכו׳, אם שמע קדיש, יענה חמשה אמנים ראשונים של הקדיש, דהיינו עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן. ויענה אמן יהא שמיה רבא עד עלמיא יתברך, ולא יענה עד דאמירן בעלמא, וכדין הנמצא באמצע קריאת שמע וברכותיה. ואחר שסיים ברוך שאמר, יענה עד דאמירן בעלמא. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה ב. עמ׳ קצו].

ג אף על פי שאסור להפסיק בשיחה מתחלת ברוך שאמר עד סוף תפלת שמונה עשרה, [וכמו שכתבו הרי״ף והרא״ש ריש פרק אין עומדין, וכן פסקו הטור והשלחן ערוך סימן נא סעיף ד], מכל מקום מי שעבר והפסיק בשיחה בין ברוך שאמר לפסוקי דזמרה, אין להצריכו לחזור ולברך ברוך שאמר, כדין מי שהפסיק בין ברכה למצוה שחוזר ומברך, כי באמת דין ברכת ברוך שאמר כברכת השבח, שהרי אינו מברך ״אשר קדשנו במצותיו וצונו לומר פסוקי דזמרה״, ולכן אינו חוזר לומר ברוך שאמר. ונראה שזהו טעמו של מרן השלחן ערוך (סימן נא סעיף ב׳) שכתב: ״שאם סיים ברוך שאמר קודם שסיים החזן עונה אחריו אמן״. ואילו בברכות המצות אסור להפסיק בעניית אמן בין ברכה למצוה, ואפילו אמן של אותה ברכה. אלא טעמו של דבר מפני שברכת ברוך שאמר היא ברכת השבח, ולכן השומע קדיש או קדושה בין ברוך שאמר למזמור לתודה, עונה קדיש וקדושה שם, שאינו אלא כדין בין הפרקים. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה ג. עמוד קצח].

ד מותר לענות אמן דברכות באמצע פסוקי דזמרה, ש״אמן״ נחשב כשבח וזמרה, ואינו נחשב הפסק. וכן הסכימו האחרונים. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה ד׳. עמ׳ קצט].

ה אסור להפסיק באמצע פסוקי דזמרה לענות ברוך הוא וברוך שמו, ואפילו בבין הפרקים, דהיינו בין מזמור למזמור, שבכל מקום שאינו רשאי להפסיק בשיחה, אין לענות ״ברוך הוא וברוך שמו״. וכל שכן שאינו עונה ברוך הוא וברוך שמו באמצע ברכות קריאת שמע וברכותיה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה ה. עמ׳ רב].

ו בין ישתבח ליוצר, מותר לענות ״ברוך הוא וברוך שמו״, מאחר ומותר לדבר בדבר מצוה בין ישתבח ליוצר. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות ברכות השחר ופסוקי דזמרה, סי׳ נא הערה ו׳. עמוד רג].

ז השומע קדושה באמצע פסוקי דזמרה, אינו רשאי לומר כל נוסח הקדושה ״נקדישך ונעריצך״ וכו׳, או ״כתר יתנו לך״, ואפילו בין מזמור למזמור, אלא יענה עם הצבור ג׳ פסוקים, שהם: ״קדוש, ברוך, וימלוך״, ולא יותר. אבל בין ישתבח ליוצר רשאי לומר כל הנוסח של ״נקדישך ונעריצך״, או ״כתר יתנו לך״, הואיל ומותר להפסיק שם לדבר מצוה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה ז׳. עמוד רג].

ח קדושת יוצר, וכן קדושת ובא לציון, אינם בגדר קדושה לענין זה, הואיל והעיקר להלכה כמי שאומר שהיחיד רשאי לומר קדושות אלו, ולכן מי שעומד באמצע פסוקי דזמרה, אינו רשאי להפסיק לקדושת יוצר או לקדושת ובא לציון. [ילקו״י מהדו׳ תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ מו הערה ח׳. עמו׳ רג].

ט כבר נתבאר שהשומע קדיש באמצע פסוקי דזמרה, ואפילו באמצע הפרק, עונה ״אמן יהא שמיה רבא מברך״ וכו׳, עד ״דאמירן בעלמא״, שכיון שפסוקי דזמרה כולם שבח וזמרה להשי״ת נחשב הדבר מאותו הענין, ואינו נקרא הפסק. אבל באמצע קריאת שמע וברכותיה אינו רשאי להפסיק אלא לענות ״אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם לעלמי עלמיא יתברך״, ולא יותר. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה ט׳. עמוד רג].

י השומע קדיש ״תתקבל״ או קדיש ״על ישראל״, או ״יהא שלמא רבה״, נחלקו האחרונים אם באמצע פסוקי דזמרה צריך לענות אמן גם אחר ״תתקבל״, או ״על ישראל״ או ״יהא שלמא רבה״, ו״עושה שלום במרומיו״, או לא. ולדינא, מותר לענות האמנים הנ״ל גם באמצע פסוקי דזמרה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה י׳. עמוד רג].

יא השומע את הצבור שאומרים י״ג מדות שבפסוק ויעבור ה׳ על פניו ויקרא, והוא באמצע פסוקי דזמרה, לא יפסיק לענות עמהם, שהרי אינם אלא דרך תפלה, ואינם מענין הזמירות. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה יא. עמוד רד].

יב העומד בפסוקי דזמרה והגיע השליח צבור בחזרת התפלה למודים, אין לו לענות עם הצבור ״מודים דרבנן״ כולו, אלא ישחה ויענה ג׳ תיבות, ״מודים אנחנו לך״, ולא יותר, כי שאר הנוסח של מודים דרבנן, הגם שנזכר בתלמוד, מכל מקום אינו חובה, אלא מנהג העם לאומרו, ולכן אין להפסיק באמצע פסוקי דזמרה לאמירת כל הנוסח של מודים דרבנן, ודי באמירת ״מודים אנחנו לך״. ומכל מקום העומד בין ישתבח ליוצר, יאמר ״מודים דרבנן״ כולו עם הצבור, ואין בזה שום חשש הפסק כלל. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה יב. עמוד רה].

יג השומע פסוק ״שמע ישראל״ מהצבור, שהדין הוא שצריך לומר עמהם פסוק ראשון של קריאת שמע, כדי שלא יראה כאילו אינו רוצה לקבל עליו עול מלכות שמים עם חבריו, מכל מקום אם הוא נמצא באמצע פסוקי דזמרה, לא יפסיק לומר עם הצבור פסוק ״שמע ישראל״, משום הפסק, אלא יניח ידיו על עיניו, ויאמר התיבות של פסוקי הזמירות, בשעה שהצבור אומרים פסוק שמע ישראל, בניגון של הצבור, כדי שיהיה נראה כאילו קורא עמהם. אבל בין ישתבח ליוצר יאמר פסוק ״שמע ישראל״ עם הצבור. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה יג. עמוד רה].

יד העומד באמצע פסוקי דזמרה, והגיעו הצבור לפתיחת ההיכל, ואומרים ״בריך שמיה״, לא יפסיק לומר עמהם ״בריך שמיה״. וכן כשאומרים הפסוק ״וזאת התורה״ עם הגבהת הספר תורה להראותו לכל העם שבבית הכנסת, לא יפסיק לומר עמהם פסוק זה. ורק בין ישתבח ליוצר רשאי לומר ״בריך שמיה״, וגם פסוק ״וזאת התורה״ עם הצבור. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה יד. עמוד רה].

טו העומד באמצע אמירת פרק ״אשרי״ ושמע קדיש או קדושה, עונה אמן וקדושה כמו בכל פסוקי דזמרה, אף שמפסיק באמצע הפרק שהוא לפי סדר הא-ב. ואם ענה קדיש וקדושה בפסוקים שבין אשרי לתהלה לדוד אין צריך לחזור ולאומרם. וימשיך משם והלאה כדרכו. ואפילו אם הפסיק באמצע פסוק של הקריאת שמע (חוץ מפסוק ראשון, ופסוק ברוך שם), אין צריך לחזור אחר כך לראש הפסוק. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה טו. עמוד רו].

טז כהן שעוסק בפסוקי דזמרה וקראוהו לעלות לספר תורה, רשאי לעלות לתורה ויברך ויקרא בלחש עם השליח צבור תיבה בתיבה כרגיל, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, ושלא כמי שכתב שלא יקרא עם השליח צבור, אלא ישמע ממנו בלבד, שזה אינו נכון להלכה. והוא הדין ללוי, כשאין לוי אחר בבית הכנסת. והוא הדין גם כן לישראל שעוסק בפסוקי דזמרה וקראוהו ״בשמו״ לעלות לתורה, שינהג כאמור. ומכל מקום אסור להפסיק ולומר לשליח צבור שיאמר השכבה לעילוי נשמת הוריו, או שיאמר מי שבירך. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה טז. עמוד רו].

יז העומד בפסוקי דזמרה, והצבור הגיעו להוצאת ספר תורה לקרות בו, אם הוא עתיד לשמוע קריאת ספר תורה ממנין אחר, אינו צריך להפסיק בפסוקי דזמרה כדי לשמוע קריאת התורה, אלא יפסיק לענות ״ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד״, וכן לאמנים של ברכות התורה. אבל אם אינו עתיד לשמוע קריאת התורה, יפסיק בין מזמור למזמור וישמע קריאת התורה עם הצבור. והעומד בפסוקי דזמרה, והצבור הוציאו ספר תורה לקרות בו, ואין להם שליח צבור שיקרא בתורה זולתו, מותר לו להפסיק בין מזמור למזמור כדי לקרות בתורה, אבל לא יפסיק לאמירת השכבה ומי שבירך, אלא לקריאה בתורה בלבד. ומי שעומד בפסוקי דזמרה, ושומע את השליח צבור הקורא בתורה שטועה בקריאתו, ואין בצבור מי שיחזירנו מטעותו, אם הטעות הוא בדבר שמשתנה הענין, יפסיק ויתקן את השליח צבור שיקרא כהלכה, ואם הוא טעות שאין הענין משתנה על ידו, לא יפסיק, ואם אפשר ירמוז לו או שיראה לו בחומש מקום הטעות. [ילקו״י שם סי׳ נא הע׳ יז. עמוד רז].

יח יש אומרים שהעוסק בפסוקי דזמרה ושומע קדיש וקדושה וברכו, שההלכה היא שמפסיק ועונה עם הצבור, זהו רק בתורת רשות, ואינו חייב מן הדין להפסיק, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה. ויש חולקים. וכן נכון לנהוג, להפסיק ולענות. וגם שליח צבור ששומע ממנין אחר שאומרים קדיש וקדושה וברכו, יפסיק ויענה עם הצבור. [ילקו״י שם, הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הער׳ יח. עמ׳ רז].

יט באמצע הפרק של פסוקי דזמרה, שואל בשלום מי שהוא חייב במוראו, כגון אביו או רבו, וכל שכן מלך, ומשיב שלום למי שהוא חייב לכבדו, כגון אדם חשוב ונכבד, ואפילו באמצע הפסוק. אבל אינו רשאי להקדים ולשאול בשלום אדם חשוב באמצע הפרק, ורק בבין הפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. [ושלא כמי שחולק בזה]. ובזמן הזה שלא ראינו מי שיקפיד על חבירו בגלל שלא הפסיק באמצע תפלתו לשאלת שלום, אין להפסיק לשאלת שלום גם לאביו ולרבו, ואפילו בבין הפרקים. ורק יעמוד לפניהם בהכנעה דרך כבוד, ולא יותר. [וכן כתבו האחרונים על פי דברי ספר החינוך פרשת ואתחנן]. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, הל' פסד"ז, סי' נא הערה יט. עמוד רז].

כ מי שלא היו לו טלית ותפילין, והובאו לו באמצע פסוקי דזמרה, רשאי להתעטף בציצית ולהניח התפילין בברכותיהן בין המזמורים של פסוקי דזמרה. ואם הובאו לו בין פסוקי דזמרה לישתבח, לא יפסיק, אלא יסיים תחלה ישתבח, שהיא הברכה שנתקנה לאחר פסוקי דזמרה, ואחר כך יתעטף בציצית ויניח תפילין בברכותיהן. ואין חילוק בזה בין הספרדים לאשכנזים. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה כ. עמוד רח].

כא העומד באמצע פסוקי דזמרה, או בקריאת שמע וברכותיה, וחבירו מדבר עמו דבר נצרך, לכתחלה אין ראוי לעשות כן, אבל אם יש צורך בדבר, שהוא דבר נחוץ להשיב ואינו סובל דיחוי, מותר לו להפסיק בכתיבה בלבד בבין הפרקים שלהם, כדי להשיב בקצרה. וכל שכן שרשאי להשיב בכתב דבר הלכה למעשה, שאין הכתיבה כדיבור לענין זה. ואין בזה משום הפסק כלל. [שארית יוסף ח"א עמוד תצו. ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' כא הערה נא. עמוד רח].

כב טוב ונכון להחמיר שלא לעיין באמצע פסוקי דזמרה, או באמצע קריאת שמע וברכותיה, בשטרות, צ'יקים, חשבונות תשלום, וכיוצא באלה, אפילו אם אינו מוציא בפיו מה שקורא, מאחר שיש בזה היסח דעת מהתפלה. ומכל מקום מעיקר הדין אין בזה איסור, ואפילו באמצע ברכות קריאת שמע, באופן שהוא מפסיק את תפלתו לזמן קצר כדי לעיין בשטרות אלה. ואין לגזור שיבוא להוציא בשפתיו מה שקורא, מאחר שאין דרך לקרוא בשפתיו מה שקורא בשטרות כאלה. [שארית יוסף ח"א עמוד תצה. ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' ברכה"ש ופסד"ז, סי' נא הערה כב. עמוד ריב].

כג מי שבירך על קפה או תה קודם ברוך שאמר, ולא סיים את שתיית הקפה או התה ורוצה להמשיך לשתות באמצע פסוקי דזמרה, לכתחלה אין להקל בזה, דיש לחוש גם במעשה בלבד משום הפסק, אך במקום צורך גדול המיקל יש לו על מה שיסמוך, אחר שבדיעבד אין מעשה חשיב כהפסק. [בלא דיבור] [שארית יוסף ח"א עמ' תצב. ילקו"י תשס"ד, הל' פסד"ז, סי' נא הערה כג. עמוד ריג].

כד מי שסיים פסוקי דזמרה עד ויברך דוד, ועדיין שליח הצבור באמצע הזמירות, אינו רשאי לחזור ולומר את המזמורים שכבר נאמרו על ידו, או להוסיף מזמורים אחרים, שיש בזה חשש הפסק. ואין להביא ראיה להתיר ממה שנהגו להוסיף פסוקי ויברך דוד וכו', ושירת הים, שכל אלו תקנת קדמונים הם, ונהגו בהם בכל תפוצות ישראל, וכבר נקבעו בכתרו של מלך. [וכמו שכתב במחזור ויטרי סימן רמה, עמוד רכו]. אבל להוסיף מזמורים מדעתינו, אינו נכון כלל. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה כד. עמוד ריד].

כה צריך לכוין על הפרנסה בפסוק פותח את ידך, ומי שלא כיון בפסוק זה להבין משמעות הפסוק הפסוק כפשוטו, צריך לחזור ולאומרו. ואם לא נזכר עד שאמר כמה פסוקים לאחר מכן, אם נזכר עד שלא התחיל במזמור שלאחריו, חוזר לפסוק פותח את ידיך לאומרו בכוונה, וימשיך הלאה, ואם התחיל במזמור שלאחריו, יאמר הפסוק בכוונה בין מזמור למזמור. ואם לא עשה כן, יכוין בפסוק פותח את ידיך של אשרי יושבי ביתך שלאחר תפלת העמידה, או שלפני תפלת מנחה, שלכן תקנו חז"ל לומר ג' פעמים מזמור זה בכל יום, כדי שאם ישכח ולא יכוין בפסוק פותח את ידיך בפעם הראשונה, יכוין בפעם השניה והשלישית, שכל האומרו בכוונה מובטח לו שהוא בן העולם הבא. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה כה. עמוד ריד].

כו נהגו לעמוד באמירת "ברוך שאמר" וב "ויברך דוד". ואפילו המתפלל ביחידות צריך לעמוד. אבל באמירת ישתבח אין מנהגינו לעמוד. וזקן או חולה שקשה להם לעמוד בברוך שאמר ובויברך דוד, יכולים לאומרו מיושב. וכשיגיע ל"ואתה מושל בכל" נכון שיתן ב' פרוטות ליד הגבאי, ואחר כך הפרוטה השלישית. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה כו. עמוד רטז].

כז אף על פי שמותר לענות באמצע פסוקי דזמרה אמנים דברכות וקדיש וקדושה וברכו, מכל מקום לכתחלה לא ימציא עצמו למקום שיוכל לשמוע משם דברי קדושה כדי שיענה עם הצבור. וכל שכן שלא יברך ברכת הריח על מיני בשמים שהובאו לפניו באמצע פסוקי דזמרה, שהרי יכול לדחות הברכה שלהם ולהריח בהם לאחר התפלה. [ילקו"י, תשס"ד, הל' פסד"ז, סי' נא הע' כז. עמוד ריז].

כח הנוהגים להפסיק בפיוטים בראש השנה ויום הכפורים וימים טובים, קודם ישתבח, וכן כשיש חתן ואבי הבן, אין רוח חכמים נוחה מהם, וראוי לבטל מנהג זה, בהסברה נאותה ובדרכי נועם, והני מילי צריך לממרינהו בניחותא כי היכי דלקבלו מיניה. וכן עשו כמה מהאחרונים לבטל המנהג הזה שנעשה שלא ברצון חכמים. ובפרט שעל פי הקבלה הדבר חמור ביותר, שאין להפסיק כלל בין ברוך שאמר לישתבח. ועוד שעל ידי כך כמה מהקהל באים לידי שיחה בטלה בשעת אמירת הפיוטים. וכן פיוט מי כמוך ואין כמוך, שנוהגים לאומרו בשבת זכור, יש לאומרו לאחר קדיש תתקבל שאומר

השליח צבור, ולא יפסיקו לאומרו קודם נשמת כל חי. וכן המנהג בארץ ישראל, ואין לשנות. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה כח. עמוד ריז].

כט מי שעוסק בפסוקי דזמרה, וכן בקריאת שמע וברכותיה, ורואה זקן או תלמיד חכם שנכנס לתוך ארבע אמותיו, חייב לקום מפניו, ואף על פי שעוסק בשבחו של מקום, מכל מקום זהו כבודו של הקדוש ברוך הוא, שצונו בתורה: ״מפני שיבה תקום והדרת פני זקן״, והלכה רווחת: חולקים כבוד לתלמיד במקום הרב, היכא דפליג ליה רביה יקרא. (בבא בתרא קיט:). [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה כט. עמוד ריח].

ל אם הגיעו הצבור לסוף פסוקי דזמרה, ועדיין אין מנין בבית הכנסת, וממתינים להשלמת המנין, מותר ליחידי הקהל לסיים ברכת ישתבח, וללמוד בין ישתבח ליוצר. ואף על פי שאמרו בירושלמי, המספר בין ישתבח ליוצר עבירה היא בידו, מכל מקום לצורך מצוה ולדברי תורה שפיר דמי, וכמו שהתיר מרן השלחן ערוך (סימן נד סעיף ג) להפסיק בין ישתבח ליוצר לצרכי צבור או לפסוק צדקה לעני. והוסיף הרמ״א בהגה, שמזה נתפשט המנהג לברך את החולה וכיוצא בזה בין ישתבח ליוצר, שכל זה נקרא לצורך מצוה. והוא הדין לדברי תורה. והרמב״ם (בפרק ז׳ מהלכות תפלה הלכה יג) כתב, שיש מקומות שאומרים שירת הים או שירת האזינו בין ישתבח ליוצר, ויש שאומרים שם שתי השירות, והכל לפי המנהג. והוא הדין לדברי תורה. ומכל מקום נכון להחמיר שלא להוציא בשפתיו אלא לעיין בספר בהרהור בלבד. אבל באמצע פסוקי דזמרה, אין להתיר בזה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה ל. עמוד ריט].

לא בנוסח ברוך שאמר יש לומר: ״המהולל בפה עמו״ ולא בפי עמו, כי מלת בפה גימטריה פ״ז, כמנין פ״ז תיבות שיש בברוך שאמר. וצריך לומר תשבחות התי״ו בחיריק ולא בשורוק. [שאריית יוסף חלק א׳ עמוד תפד. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה לא. עמוד ריט].

לב מנהגינו לומר מזמור לתודה אחר ברוך שאמר גם בערב פסח, ובערב ראש השנה וערב יום הכפורים. ואף שאין תודה קריבה בערב פסח משום החמץ שבה, מכל מקום מזמור זה אינו נאמר לשם קרבן תודה, אלא לשם הודאה. אבל בשבתות וימים טובים, אין אומרים מזמור לתודה, אלא מתחילים ב״מזמור שיר ליום השבת״. ויש אומרים שבראש השנה ויום הכפורים יש לומר מזמור לתודה, משום שנאמר בו הריעו לה׳ כל הארץ, אך אין מנהגינו כן. [שאריית יוסף חלק א׳ עמוד תפה. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה לב. עמוד רכ].

לג יש להורות לנשים הספרדיות שלא תברכנה ברכת ברוך שאמר וישתבח, וכן ברכות קריאת שמע שחרית וערבית, ואם ירצו להחמיר על עצמן לאומרם, לא יברכו ברכות ברוך שאמר וישתבח בשם ומלכות, אלא תאמרנה הברכות ללא שם ומלכות, או שידלגו פסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע. ואף על פי שיש מרבני זמנינו האומרים שבברכות השבח רשאות הנשים לברך, מכל מקום יש חולקים, וכלל גדול הוא ספק ברכות להקל. אך הנשים של עדות האשכנזים הרוצות לברך ברוך שאמר וישתבח על פסוקי דזמרה רשאות, שיש להן על מה שיסמוכו. [שאריית יוסף חלק א׳ עמוד תפה. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה לג. עמוד רכ].

לד השומע ברכות פסוקי דזמרה או ברכות קריאת שמע מפי אשה הנוהגת לברך ברכות אלו, יענה אמן אחר הברכות, ואין לחוש בזה לאמן יתומה, אחר שלגבי עניית אמן יש לסמוך על ספק ספיקא. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה לד. עמוד רלו].

לה העומד בפסוקי דזמרה, ועדיין לא קרא קריאת שמע, ואם ימתין עד שיסיים פסוקי דזמרה יעבור זמן קריאת שמע, יכול להפסיק בפסוקי דזמרה לקרוא קריאת שמע בזמנה. ופוסק לומר את כל הפרשיות. ואפילו אם יעבור זמן קריאת שמע רק אליבא דהמגן אברהם, אבל אליבא דהגר״א לא יעבור הזמן, אפילו הכי פוסק לומר קריאת שמע באמצע פסוקי דזמרה. ומיהו אם יש עדיין שהות קצת באופן שאם ידלג מן הזמירות ויאמר אחר ברוך שאמר תהלה לדוד וישתבח, ובין ישתבח ליוצר יוכל לקוראה בעונתה לכולי עלמא, ודאי דהכי עדיף טפי. אבל אם אין שהות כל כך, ומוכרח להפסיק באמצע פסוקי דזמרה, יפסיק לקרוא כל פרשיותיה, אפילו אם הדבר ספק אם יעבור זמנה, דספיקא דאורייתא עדיף מודאי דרבנן. [שאריית יוסף חלק א׳ עמוד תפז. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה לה. עמוד רלז].

לו העומד באמצע פסוקי דזמרה, ושומע חתימת ברכה מחבירו העומד בתפלת שמונה עשרה [באופן שמגביה קצת את קולו בתפלת הלחש], יפסיק לענות אמן. [שאריית יוסף חלק א׳ עמוד תפט. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה לו. עמוד רלט].

לז העומד באמצע פסוקי דזמרה, וקראוהו למפטיר, ועלה לתורה, צריך שיקרא גם את ההפטרה בברכותיה, ולא יתן לאחר לקרוא את ההפטרה. ואם העולה לא יודע לקרוא ההפטרה, בשעת הדחק יתנו לאחר שיודע לקרוא שיקרא את ההפטרה, אבל העולה עצמו הוא זה שיברך לפניה ולאחריה ויקרא עמו מלה במלה בלחש. [שאר״י ח״א עמוד תצ. ילקו״י הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הע׳ לז. עמוד רמ].

לח העומד בפסוקי דזמרה או בקריאת שמע וברכותיה, והציבור הגיעו לקריאת התורה, ואין מי שיקרא להם בתורה, אף על פי שמהדין יכול להפסיק לקרוא להם אף באמצע הפרק, מכל מקום נכון להשתדל לסיים הפרק ולהפסיק בבין הפרקים, וכמבואר בילקוט יוסף חלק ב׳. [שאריית יוסף חלק א׳ עמוד תצ. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה לח. עמוד רמא].

לט העוסק בפסוקי דזמרה, או בקריאת שמע וברכותיה, והשליח צבור הגיע לברכת כהנים, ראוי שיעמוד וישמע את ברכת הכהנים, שהיא בכלל דברים שבקדושה. [שארית יוסף חלק א׳ עמוד תצא. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה לט. עמוד רמא].

מ מי שנתאחר לבוא לבית הכנסת והתחיל להתפלל ביחידות, ובאמצע פסוקי דזמרה הגיעו הצבור לקדיש יתום שלפני עלינו לשבח, והוא נמצא בתוך י״ב חודש לפטירת אביו או אמו, רשאי להפסיק בין מזמור למזמור לומר הקדיש. וכן הדין בבין הפרקים של קריאת שמע וברכותיה. [שארית יוסף חלק א׳ עמוד תצב. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה מ. עמוד רמב].

מא מי ששכח לומר ברוך שאמר והתחיל באמירת פסוקי דזמרה, ונזכר באמצע פסוקי דזמרה, או אפילו באמצע השירה, מברך שם ברוך שאמר, וממשיך בפסוקי דזמרה ומסיים בישתבח כנהוג. אבל אם סיים השירה ואז נזכר, לא יברך ברוך שאמר וישתבח. [שארית יוסף ח״א עמ׳ תצג. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה מא. עמוד רמב].

מב והוא הדין להלל, שאם שכח לברך לפניו [בימים שגומרים בהם את ההלל], ונזכר באמצע ההלל מברך לגמור את ההלל וממשיך בקריאת ההלל, וחותם ביהללוך, אך אם סיים את כל ההלל, ואז נזכר שלא בירך לפניו, לא יברך לא ברכת לגמור את ההלל, ולא ברכת יהללוך. [שאר״י ח״א עמ׳ תצד. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה מב. עמוד רמד].

מג כבר נתבאר לעיל שהנצרך לנקביו באמצע פסוקי דזמרה, ילך בין מזמור למזמור, וכשיחזור יטול ידיו, ואם הוא חושש שמא ישכח מלברך אשר יצר אם יניח ברכה זו לברך אותה לפני ברכת יוצר, יש לו לברך אשר יצר מיד אחר שנטל ידיו. [שאר״י ח״א עמ׳ תצה. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה מג. עמוד רמד].

סימן נב – סדר הדילוגים למי שהתאחר לבוא לביהכ״נ

א לכתחלה ראוי ונכון לבוא לבית הכנסת בהשכמה כדי שלא יצטרך לדלג, כמו שהזהיר מלאך המגיד למרן הבית יוסף, להשכים לבוא לבית הכנסת ולא לדלג בתפלה. אולם מי שעבר ונתאחר לבוא לבית הכנסת, ומצא שהצבור נמצאים בסוף הזמירות, ואם יתפלל כסדר, יפסיד תפלה בצבור, ימהר להתעטף בציצית ולהניח תפילין בברכותיהן, ואחר כך יאמר ״אלהי נשמה״ עד ״המחזיר נשמות לפגרים מתים״, ויברך ברכות התורה, ויתחיל ברוך שאמר, ומזמור תהלה לדוד, ומזמור הללו את ה׳ מן השמים, ומזמור הללו אל בקדשו, ויסיים בברכת ישתבח, וימשיך מברכת יוצר אור על הסדר כדי להתפלל עם הצבור, או עם חזרת השליח צבור. ואם גם בזה לא ישיג להתפלל עם הצבור או עם חזרת השליח צבור, ידלג לגמרי הזמירות, ויתחיל מברכת יוצר אור כדי שיספיק להתפלל עם הצבור או עם חזרת השליח צבור. ואחר התפלה יאמר כל שאר ברכות השחר, וכן יאמר פרשת העקידה ופרשת הקרבנות ואיזהו מקומן, והודו לה׳ קראו בשמו, וכל המזמורים שדילג. אבל ברוך שאמר וישתבח לא יאמר אלא אם כן בלי שם ומלכות. ואף על פי שהמקובלים אומרים שאם מדלג הזמירות ואומרם לאחר התפלה הרי הוא כמהפך צינורות הקדושה, זהו רק לכתחלה, אבל כשעושה כן בדלית ברירה כדי להתפלל עם הצבור, אין בכך כלום. שמעלת התפלה בצבור נשגבה מאד, ודוחה אמירת הזמירות. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, סי׳ נב הע׳ א׳. עמוד רמה].

ב ואם יש לו שהות לומר כל המזמורים שבין ברוך שאמר וישתבח, ונשאר לו עוד זמן קצת, נכון שיאמר (מלבד ברכות השחר כולם) גם חלק מסדר הקרבנות, ויתחיל ״לפיכך אנחנו חייבים להודות לך״ עד פסוק ״שמע ישראל״, ו״ברוך שם״, שאמירתם הם צורך גדול על פי הקבלה. ואחר כך יתחיל פרשת התמיד, ופטום הקטורת עד רבן שמעון בן גמליאל, ולא עד בכלל. ואחר כך יאמר ״אנא בכח״ עד איזהו מקומן, ולא עד בכלל. ואם רואה שיש לו עוד זמן, יאמר גם ״איזהו מקומן״. ואחר כך יתחיל ״הודו לה׳ קראו בשמו״ עד ״ובנביאי אל תרעו״, ואחר כך ״אל נקמות ה״׳ עד הפסוק ה׳ הושיעה המלך יעננו ביום קראנו, ואחר כך ה׳ מלך וכו׳, ולמנצח בנגינות וכו׳, וברוך שאמר והלאה. ובסיום התפלה ישלים מה שדילג מתחלה. [ילקו״י תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סימן נב הערה ב].

ג מי שאיחר לבוא לבית הכנסת בשבת, ואין בידו סיפק לומר גם פסוקי דזמרה וגם ״נשמת כל חי״, שאם יאמר גם פסוקי דזמרה וגם נוסח נשמת כל חי לא יוכל להשיג להתפלל עם הצבור או עם חזרת השליח צבור, מוטב שידלג נשמת כל חי ולא ידלג על פסוקי דזמרה, כי הלכה רווחת היא, שתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. ועוד, שאמירת נשמת כל חי אינה אלא מנהג הגאונים. ומכל מקום נראה שאם כבר אמר כל המזמורים של פסוקי דזמרה עד ״לשם תפארתך״ יכול לדלג משם עד אחר שירת הים, וימשיך באמירת נשמת כל חי. [ואם שכח לומר בשחרית של שבת ״נשמת כל חי״ ובירך ברכת ישתבח, לא יאמר שם נשמת, אלא ימשיך בברכת יוצר. ואם נזכר בברכת ישתבח קודם שאמר ברוך אתה ה׳ מלך גדול ומהולל בתשבחות, יחזור לנשמת ויגמור כסדר]. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות ברכות השחר ופסוקי דזמרה, סימן נב הערה ג].

ד יש מי שאומר שכל מה שאמרנו לעיל לענין סדר הדילוגים בתפלה, אינו אלא במי שזהיר וזריז ורגיל להשכים לביהכ״נ ובדרך כלל מתפלל עם הצבור, ואירע לו אונס שאיחר מלבא לבית הכנסת, שאז יתפלל כנ״ל, אבל מי שאינו חרד להשכים לתפלה, ואם יתפלל כנ״ל אז על הרוב לא יוכל לומר

הזמירות הקבועים לאומרם בהם בתפלה במקומם, ויספיק רק ברכות ברוך שאמר וישתבח, אין לו לשנות הסדר שקבעו חכמים ז״ל בברכות. ואמנם לדינא תפלה בצבור חשובה יותר, ולכן בכל אופן ידלג לצורך תפלה בצבור, אך יש להתאזר ברוב עוז ותעצומות שלא יקרה לו כן לעתים תכופות. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נב הערה ד].

ה אם אין לו שום אפשרות להתפלל עם הצבור או עם חזרת השליח צבור, אלא אם כן יתחיל מברכת יוצר, תפלה בצבור עדיפא, ויתחיל מברכת יוצר. ואחר התפלה ישלים כל המזמורים שהחסיר, וישמיט ברכת ברוך שאמר וישתבח. כי ברכות אלו לא נתקנו לאומרם בשם ומלכות אלא קודם התפלה. ומכל מקום נכון יותר שיאמר ברוך שאמר ומזמור הללויה אחד, וישתבח. וכל שכן שאם הוא רואה שדי לו אם ידלג את המזמורים שנוהגים להוסיף בשבת קודם ברוך שאמר, מבלי שיצטרך לדלג הזמירות שבין ברוך שאמר לישתבח, ונשמת כל חי, בודאי שעדיף לדלג מזמורים אלה, ויאמרם אחר כך בסיום התפלה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נב הע׳ ה׳ עמ׳ רנג]

סימן נג – מהלכות שליח צבור את מי ממנים לשליח צבור

א השליח צבור אומר ישתבח מעומד, כדי שיסמוך לו הקדיש מיד, ולא יצטרך להפסיק ביניהן בעמידה לפני התיבה. ויש נוהגים שגם היחידים אומרים ישתבח בעמידה, אך אין מנהגינו כן. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה א׳ עמוד רנד].

ב מנהגינו שהשליח צבור עומד ליד התיבה שבבית הכנסת, הנמצאת באמצע בית הכנסת [לערך]. ומנהג אחינו האשכנזים שהשליח צבור עומד ליד העמוד הסמוך לארון הקודש. ולכתחלה אין לשליח צבור להתפלל ממקום מושבו, אלא צריך לעקור ממקומו ולהתפלל לפני התיבה, מפני כבוד הצבור. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה ב׳ עמוד רנד. שארית יוסף ח״ב עמוד נ׳].

ג אין לומר ישתבח אלא אם כן אמר ברוך שאמר וקצת פסוקי דזמרה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר, על הלכות ברכות השחר ופסוקי דזמרה, סימן מו הערה ג׳. עמוד רנו].

ד השליח צבור צריך שיהא הגון, שנאמר, נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה, ואמרו חז״ל זה שליח צבור שאינו הגון. [והיינו, שמהפך מדת רחמים למדת הדין, ומעורר סטרא דדינא בשפע]. ואיזהו הגון, שיהיה ביתו ריקן מעבירות [שאין גזל וחמס בביתו], ושלא יצא עליו שם רע, [ראה להלן לענין בעל תשובה], ושיהיה עניו ומרוצה לקהל, וקולו ערב, ומעביר על מדותיו, ושאין בו חנופה, ורגיל לקרות בתורה נביאים וכתובים. וצריך שיהיה ותרן ביחסיו עם הזולת. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סי׳ נג הערה ד עמוד רנו. שארית יוסף חלק ב׳ עמוד כט].

ה אם אין מוצאים מי שיהיה בו כל המדות האלו, יבחרו הטוב שבצבור שעוסק בתורה ובמעשים טובים. ובן תורה עדיף, דהעוסק בתורה יכול לבקש רחמים להתפלל לפני הקב״ה. ואם נזדמן שליח צבור שהוא בן תורה, ואין לו שלושים שנה, וגם אינו נשוי, ולעומתו יש איש פשוט ונשוי והוא למעלה משלושים שנה, הבן תורה קודם. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סי׳ נג הערה ה׳. עמוד רסג. שארית יוסף חלק ב׳ עמוד לג].

ו העיקר לדקדק שלא למנות שליח צבור מי שבניו מתחנכים בבתי ספר חילוניים, או בתי ספר שיש בהם חינוך מעורב, בנים ובנות יחדיו. ומי שמחנך את בניו בבתי ספר כאלה, למרות שהסבירו לו את חומר הענין, אסור לאפשר לו להיות שליח צבור. [אך אם אינו יודע ומבין את חומרת הדבר של חינוך בבתי ספר דתיים שיש שם בנים ובנות יחדיו, והוא עצמו ירא שמים, מותר לו להיות שליח צבור]. ואם היו בניו ברשות עצמם ולא סמוכים על שלחנו, אפילו הם חילוניים, אינם פוסלים אותו מלהיות שליח צבור אלא אם כן היתה הפשיעה מצדו, כגון שחינכם בבתי ספר חילוניים וכיו״ב. ואם חזר בתשובה על שחינך את בניו במקומות כאלה, מותר לו לשמש כשליח צבור, שאין לך דבר העומד בפני התשובה. [ילקו״י הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ ו׳. עמ׳ רסד. שאר״י ח״ב עמ׳ לד].

ז הדבר ברור שלא כל הבא ליטול את השם להיות שליח צבור לעבור לפני התיבה יבוא ויטול, אף אם הוא מתכוין לעילוי נשמת הוריו ביום פטירתם. וצריך שיהיו לשליח צבור המעלות שאמרו חכמים, כמבואר בסעיף א׳. ובזוה״ק (פרשת ויקרא) מבואר, דאם השליח צבור חוטא וכו׳, ווי לאלו שסומכים עליו. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, עמוד רסה. סי׳ נג הערה ז׳].

ח יש אומרים שמותר למנות כשליח צבור קבוע מי שהוא בעל תשובה, אף שבילדותו יצא עליו שם רע כחילוני ומחלל שבת במזיד, ובעל עבירות. שרק בתעניות צבור אין מעלין לשליח צבור מי שיצא עליו שם רע בילדותו. אבל לא בשאר השנה. וכן נראה דעת הרמב״ם. ויש אומרים שדין זה הוא בכל השנה. וכן משמע מדברי מרן השלחן ערוך. אולם המנהג להקל להעלות בעל תשובה לשליח צבור. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ ח. עמוד רסז. שאר״י ח״ב עמוד מ].

ט שליח צבור שמאריך בתפלתו ומסלסל בקולו בנעימה, אם עושה כן מפני שהוא שמח בלבו על שזיכהו ה׳ לשבח ולפאר בקולו הערב את השי״ת, הרי זה משובח ותבוא עליו ברכה, שכן אמרו בפסיקתא [והובא בשבולי הלקט סימן י]: ״כבד את ה׳ מהונך, ממה שחננך, שאם היה קולך ערב והיית יושב בבית הכנסת, עמוד וכבד את ה׳ בקולך״. ובלבד שלא יאריך בתפלתו יותר מדאי מפני טורח צבור. והוא שמתפלל ביראה ובכובד ראש. אבל אם הוא מכוין להשמיע קולו הערב לצבור המתפללים, כדי שישתבח ויתפאר על קולו הנעים ועל חכמתו ובקיאותו בחכמה השירה, הרי זה מגונה. ולכן גם השומעים

שירים ותשבחות מפי משוררים או דרך הטייפ, במקום גילה שם תהא רעדה. ומיהו אף על פי שיש בהם מזמורים ופסוקים, שפיר דמי. וכל שכן כשעושים כן במקום שמחה של מצוה, כגון חתן וכלה, ובר מצוה, וכדומה. אבל אם הדבר נעשה תוך כדי שחוק וקלות ראש, על זה אמרו בגמרא, שהתורה חוגרת שק עליהם ואומרת, רבונו של עולם, עשאוני בניך ככנור שמנגנים בו ליצים. [ראה להלן סעיף מח]. ודע, שאין להאריך בניגון בראש השנה קודם התקיעות, כי אפילו מלאכי השרת בצער בדין עד שיתקעו בשופר. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה ט׳. עמוד רעא. שאר״י ח״ב עמוד לה].

י אין ממנים שליח צבור למי שאינו מבטא את האותיות כתקנן, כגון שקורא לאות חי״ת כמו כ״ף רפויה, או כמו ה״א. וכן אם קורא לאות עי״ן כמו אל״ף. ואף על פי שקולו ערב והעם מרוצים ממנו וחפצים בו, אין ראוי למנותו לשליח צבור. ואפילו אם על-ידי טורח יכול לבטא האותיות כהוגן, יש לחוש שמא לא יתן לבו כראוי ויקרא האותיות בשיבוש. ורק אם אין שליח צבור הגון כמותו, מותר למנותו לשליח צבור, ועם כל זה ירגיל עצמו לבטאת האותיות כהוגן, להבחין בין עי״ן לאל״ף, ובין קו״ף לכ״ף דגושה, ובין טי״ת לתי״ו, וכדומה. ואמנם מי שאינו מבטא את האותיות כהוגן, מותר שיאמר את פרשת העקידה, הקרבנות, והמזמורים שאומרים בשבת קודם ברוך שאמר, ואין לדחותו בשל כך. [ילקו״י ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ י׳. עמ׳ רעג. שאר״י ח״ב עמ׳ לה].

יא שליח צבור שלובש חולצה עם שרוולים קצרים ביותר עד שגם חלק מהזרוע שבין המרפק לכתף מגולה, לכתחלה לא יעבור כך לפני התיבה מפני כבוד הצבור, אלא יתעטף בטלית ויכסה זרועותיו. ויש בזה גם משום הכון לקראת אלהיך ישראל. אבל אם כל פרק הזרוע העליון עד המרפק מכוסה, מותר לו לעבור לפני התיבה גם לכתחלה להוציא את הצבור ידי חובתם. [ואם אין שם טלית לכסות את זרועותיו, במקום צורך אפשר להקל שיעמוד כשליח צבור אף שהוא לבוש בחולצה קצרה]. ובכל אופן יש ליזהר מלעשות מחלוקת מזה. ומי שהולך במכנסים קצרים וירכיו ושוקיו מגולים, אינו רשאי לעבור לפני התיבה עד שילבש כראוי. ובכל אופן ראוי ששליח צבור קבוע לא יצא לשוק בבגדים מלוכלכים. [ילקו״י תשס״ד, סימן נג הערה יא. עמוד רעד. שאר״י ח״ב עמוד לו].

יב ומכל מקום בני הקיבוצים הרגילים ללכת תמיד במכנסים קצרים ושרוולים קצרים, מותר להם להתפלל כך [זולת השליח צבור], ובלבד שיטלו ידיהם קודם התפלה, ויזהרו שלא יגעו ברגליהם בכל עת התפלה. שהם בכלל מקומות המכוסים. [ילקוט יוסף שם, סימן נג הערה יב. שאר״י ח״ב עמוד לז].

יג ראוי למורי בתי הספר ותלמודי התורה, להשגיח על תלמידיהם שהולכים במכנסים קצרות, לחנכם ולהזהירם לבל יגעו ברגליהם בעת שלומדים תורה ובעת התפלה, כדי שיתפללו וילמדו בטהרה ובנקיות. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, עמוד רעז. סי׳ נג הערה יג].

יד שליח צבור שלובש בעת התפלה מגבעת ובגדים שחורים הדומים לבגדי כמרים, אף על פי שיש קצת שינוי ביניהם לבין בגדי הכמרים, יש למחות בידו שלא יעבור לפני התיבה במלבושים כאלה, להרחיק מן הכיעור ומן הדומה לו. [ילקו״י תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הער׳ יד. שאר״י ח״ב עמ׳ לז].

טו רבים נהגו לעבור לפני התיבה כשליח צבור בכל התפלות ביום פטירת אב או אם, וזאת כדי להרבות בזכויות ביום זה לעילוי נשמתו של הנפטר. אולם מנהג זה לא פשט כל כך אצל הספרדים, אחר שאין בזה חיוב, ומסתפקים באמירת הקדישים במשך היום, בכל י״ב חודש. ואין ספק שאסור לשליח צבור ספרדי לעלות לפני התיבה ולשנות את מבטאו למבטא האשכנזים, וכל שכן שאין לו לשנות את נוסח התפלה שלו מנוסח הספרדים לנוסח אשכנזי, ועדיף שלא יעמוד כשליח צבור ביום פטירת אביו ואמו, מאשר ישנה את מבטאו או את נוסח התפלה שלו, כי אל תטוש תורת אמך, וכל אחד צריך להחזיק במנהג אבותיו, וכל המשנה ידו על התחתונה והוי כמוציא לעז על הראשונים, ומזלזל במנהג אבותיו ורבותיו. [ילקו״י תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה טו].

טז מי שיש לו יאר-צייט, הוא קודם לעלות לשליח צבור אף שיש שם שליח צבור שהוא בתוך י״ב חודש לאב ואם. ובלבד שיהיה זה ביום הפטירה. ואמנם אין להתקוטט בעבור זה. ויש רשות לקהל לבחור עליהם מי שירצו. ומי שחושש שיבלע תיבות מפני אימת הצבור, אין ראוי שיעלה לשליח צבור אפילו ביום השנה של אב ואם, ויסתפק באמירת קדיש. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות ברכות השחר ופסוקי דזמרה, עמו׳ רעט. סי׳ נג הערה טז. שאירית יוסף ח״ב עמוד לז].

יז מותר לאבל תוך שבעה להיות שליח צבור ולהתפלל, בין בשבת בין בחול. ובפרט אבל על אב ואם שאם האבל יודע להתפלל וראוי להיות שליח צבור, נכון מאד שיעמוד להתפלל כשליח צבור, לזכות את הרבים בעניית קדיש וקדושה וחזרה, ויהיה זה לזכותו של הנפטר. ומנהגינו שהאבל עולה להיות שליח צבור גם בראש השנה וביום הכפורים, אף שהוא בתוך י״ב חודש לאבלותו. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה יז. ילקו״י על אבלות דיני קדיש ואזכרה].

יח כשיש כמה אחים אבלים, אין צריכים להשתדל ולסדר מנין עבור כל אחד ואחד מן האחים כדי שיוכלו כולם להיות שליחי צבור, אלא יעשו ביניהם תורנות להתפלל כשליח צבור. [באופן שכל האחים יודעים לעבור לפני התיבה, ואינם בולעים תיבות, ויראי ה׳, וכו׳]. [ילקו״י הע׳ יח, עמו׳ רפב].

יט כשיש ב׳ חיובים להתפלל בשבת, אם הצבור רוצה מותר לו לחלק את המנין לב׳ מנינים נפרדים, כל שיהיה המנין באופן מסודר ומכובד, אך יש להשתדל במדת האפשר שלא לעשות כן, כי ברוב עם הדרת מלך, ובפרט שאצלינו לא הכל נהגו להתפלל כשליח צבור בזמני החיוב. [ילקו״י מהדורת

תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה רפב, עמוד רפב].

כ מותר למנות גר צדק להיות שליח צבור, שהגר יכול לומר אלהי אבותינו אלהי אברהם וכו׳, דאברהם נקרא אב המון גוים. ומכל מקום בקהלות חוץ לארץ במקומות שיש להם תקנה חשובה מהרבנים גדולי התורה שלא למנות גר לשליח צבור, או אפילו שלא לצרפו לקהלתם, כדי למנוע סכנת ההתבוללות בין הגויים, בודאי שאין לשנות מן התקנה, ואין למנות גר לשליח צבור. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה כ׳, עמוד רפב. שאר״י ח״ב עמוד לח].

כא יש אומרים שמותר למנות ממזר כשליח צבור. ויש חולקים, וכן עיקר. ואם עלה לא ירד. ומותר להעלותו לספר תורה כשאר ישראל. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות ברכות השחר ופסוקי דזמרה, סימן נג הערה כא, עמוד רפד. שארית יוסף חלק ב׳ עמוד לט].

כב במקומות שנהגו שקטנים עוברים לפני התיבה בשחרית או במנחה עם תפילת החזרה, [כשיש שם מנין של גדולים בלא הקטן], אין להם על מה שיסמוכו. ויש לבטל מנהגם, אפי׳ אם נוהגים כן באקראי בעלמא. [ודי לנו לקיים המנהג של אותם שנהגו בתפלת ערבית להעלות קטן לשליח צבור, וכמ״ש מרן, משום שהיא רשות, וגם אין בה חזרת הש״ץ, אבל לא בשחרית ומנחה]. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה כב. עמוד רפה].

כג נער בן י״ג שנה ויום אחד אין להקל למנותו כשליח צבור אפילו באקראי, אלא אם כן שמעו מפורש כן מפי אביו של הנער שמלאו לבנו י״ג שנה, וגם שיודע אביו שהביא שתי שערות. ואף על פי כן כשאין אף אחד מהצבור נראה שיש להתיר בשעה הדחק גדולה כזאת להרשות לנער שירד לפני התיבה, כדי לזכותם בתפלת החזרה ובאמירת קדושה וברכת כהנים, אף על פי שלא נודע לנו אם הביא ב׳ שערות, ומה גם שבזמן הזה הכל בקיאים להתפלל ויודעים להוציא את עצמם ידי חובת התפלה. ואין השליח צבור עובר לפני התיבה אלא לומר דברים שבקדושה שאינם אלא מדברי סופרים. אולם בתפלת ערבית יכול להיות הנער שליח צבור, אף על פי שאין ידוע לנו אם הביא שתי שערות, ואפילו על סמך עדות הנער עצמו שמלאו לו י״ג שנה, כדי שלא יתבטלו הצבור משמיעת קדיש וברכו וקדושה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה כג, עמוד רפו].

כד אם אחד מהצבור רוצה להתפלל כשליח צבור בשביל אביו או אמו, ואדם אחר רוצה להתפלל בשביל אדם אחר שנפטר, מי שירצה הקהל שיאמר התפלה, הוא שיאמר. דדוקא קדיש יכול לומר בשביל אביו ואין רשות ביד הקהל לדחותו, אבל אינו יכול להיות שליח הקהל להתפלל על כרחם. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה כד, עמוד רצ].

כה שליח צבור המשתמש בשינים תותבות, ובלעדיהן אינו יכול לבטאת כראוי את אותיות זי״ן וסמ״ך וצד״י ושי״ן, עם כל זה יכול להוציא את הרבים ידי חובתם. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות ברכות השחר ופסוקי דזמרה, סימן נג הערה כה, עמוד רצ. שארית יוסף חלק ב׳ עמוד מב].

כו העובד למחייתו כמציל בבריכה מעורבת, או בחוף שרוחצות שם נשים בלבד, וכל שכן הרוחץ בבריכה או בחוף מעורב, ותלמידי חכמים הזהירוהו ואמרו לו שהדבר אסור על פי ההלכה, אין לאפשר לו לעמוד כשליח צבור, עד שיחזור בתשובה ויפסיק לעבוד בבריכת שחיה מעורבת, שהוא איסור גמור על פי הדין. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסוקי דזמרה, סימן נג הערה כו. עמוד רצ. שארית יוסף ח״ב עמוד מב].

כז אין למנות כשליח צבור מי שהוא מחלל שבת בפרהסיא, לא מיבעיא בתעניות וכדומה, אלא אף בשאר ימות השנה אין למנותו כשליח צבור, ואפילו באקראי, שהרי צריך שהשליח צבור יהיה ריקן מעבירות. שנאמר, נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה, ואם הוא שנאוי לפני הקב״ה היאך יתפלל כשליח צבור. ועדיף שיתפלל ביחידות מאשר יתפלל עם שליח צבור מחלל שבת. וכן מי שתבע את חבירו בבית משפט כשהיתה לו האפשרות לתובעו בבית דין רבני, או מי שרגיל להסתכל בתכניות של פריצות בטלויזיה, פסולים מלשמש כשליח צבור. אולם אם מתפלל עם צבור חילוני כדי לקרבם לתורה ולמצוות, יש להעלים עין מזה. וראוי לעשות שאלת חכם במקרים כגון אלה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה כז, עמוד רצא. שאר״י ח״ב עמוד מג].

כח המגלח זקנו בסכין, אסור שיהיה שליח צבור, ואפילו באקראי, כגון שהוא בתוך שלשים של ימי אבלו, או ביום פקודת השנה לאביו ולאמו. ועדיף להתפלל ביחיד מאשר להתפלל עם שליח צבור עבריין כזה. אולם אם חזר בתשובה מותר שיהיה שליח צבור. והמגלח את זקנו בימי העומר, אין לפוסלו לשמש כשליח צבור. ושליח צבור בחו״ל שראוהו שהולך ברחוב בגילוי ראש, ומוחזק כשומר תורה ומצוות, ומדקדק במצוה קלה כבחמורה, מותר לו מן הדין להתפלל כשליח צבור בבית הכנסת, ורק יש להעיר את תשומת לבו שראוי ונכון מאד שיכסה את ראשו גם בלכתו ברחוב, ולא יזלזל במנהגם של ישראל שומרי המסורת, שמנהגם של ישראל תורה הוא. [ובפרט בזמנינו שדרך החילוניים ללכת ברשות הרבים בגילוי ראש, דרך פריקת עול תורה ומצות, שבודאי שכל אדם ירא שמים צריך להזהר מאד ללכת ברה״ר בכיסוי ראש, שיהיה היכר בין אדם העובד אלקים לאשר לא עבדו, וכיום יש בזה יותר ממדת חסידות, כי נהפך הדבר להיות כסמל דתי, שהכיפה שעל ראשו מעידה עליו שהוא משלומי אמוני ישראל, ומורא שמים עליו. ואם לא יעשה כן, הוא מביא עצמו לידי חשד שהוא אדם חפשי, פורק עול מלכות שמים, מן הריקים והפוחזים. והתורה אמרה והייתם נקיים מה׳ ומישראל. ובפרט הרוצה לשמש בקודש כשליח צבור, שחייב להיות מן היראים והשלמים בעבודת השי״ת]. אבל מי שאינו מקפיד

על שמירת המצות, כגון באיסורי שבת או כשרות, וכיוצא, אסור לאפשר לו להתפלל כש״צ, אפילו ביום האזכרה של אביו או אמו, עד שישוב בתשובה שלימה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, שם, סי׳ נג הע׳ כח. שאר״י ח״ב עמ׳ מד].

כט שליח צבור שאינו נזהר בטבילת בעל קרי, אין להעבירו ממשרתו, ואין להקפיד בזה כל כך, שהרי אינו דבר עבירה, שיכול לסמוך על דברי התלמוד והפוסקים שמקילים בזה להתפלל וללמוד בלא טבילה. וגם הנוהגים לטבול בכל יום קודם התפלה, אם על ידי הטבילה יעבור זמן תפלה, אין לו לטבול ולבטל מעצמו חיוב תפלה. דכיון שכבר בטלו טבילת בעלי קריין, אין להחמיר במידי דאתי לידי קולא. ואפילו אם על-ידי זה יתבטל מתפלה בצבור, גם כן אין נכון להחמיר בזה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה כט, עמוד רצו. שאר״י ח״ב עמוד מד].

ל שליח צבור בשכר עדיף על שליח צבור שמתנדב, שכאשר הוא מקבל שכר הקהל מקבלו על דעת כולם, ואם היה בנדבה הרשות נתונה לכל, ויעלה מי שאינו הגון. [שם, הערה ל׳. שאר״י ח״ב עמו׳ מז].

לא המודר הנאה משליח צבור שיש לו קול ערב, אסור לו ליהנות משמיעת קולו הערב שבתפלה ושירה. [דאע״פ שאמרו קול מראה וריח אין בהם משום מעילה, איסורא מיהא איכא, וכשם שהריח אסור בכל איסורי הנאה, כן הדין בקול נעים. וראה בילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ לא, עמוד שו. ובשאר״י ח״ב עמוד מז].

לב סומא חייב בכל המצות שבתורה, ומותר למנותו שליח צבור, ומוציא את הרבים ידי חובתם. [שהלכה כחכמים, ב״ק פז. ילקו״י שם, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ לב. עמוד שו. שאר״י ח״ב עמוד מז].

לג נכה שיכול לעמוד על ידי שסומך עצמו על גבי העמוד, וכיוצא, אם אין שליח צבור אחר יכול לעמוד כשליח צבור. ושליח צבור שקשה לו לעמוד ביום הכפורים בחזרת תפלת מוסף, אין להקל לו לנוח על כסא, אף שאינו מנדנד את רגליו ומשאירם צמודות זו לזו. ושליח צבור זקן שאינו יכול לומר את סדר העבודה במוסף של יום הכפורים, אין להקל שאדם אחר יאמר את סדר העבודה, והשליח צבור יאמר זאת בלחש, אלא השליח צבור עצמו צריך לומר את כל סדר העבודה. ואמנם תוקע שאינו יכול לעמוד בעת התקיעות, מותר לו להמשיך במלאכת הקודש, שמסתמא הצבור מוחלים על כבודם. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ לג, עמ׳ שיא, שאר״י ח״ב עמ׳ מז].

לד מצוה לתת לאבל תוך י״ב חודש על אב ואם, להתפלל שליח צבור, שדבר זה הוא נחת רוח לנפטר. אבל צריך שידע בעצמו שיכול להתפלל בשפה ברורה, שאם לא כן ההעדר טוב. ועל כל פנים אין לאדם להתקוטט בעבור שום מצוה, ולכן אם יש שם אדם אחר שגם הוא בתוך י״ב חודש לאב ואם, ורוצה לעלות שליח צבור, אין לו להתקוטט בעבור זה. ובפרט שאצל הספרדים לא כולם נהגו להקפיד לעבור לפני התיבה כל י״ב חודש. [ילקו״י שם עמ׳ שיג, הע׳ לד, שאר״י ח״ב עמ׳ מט].

לה נכון לשליח צבור שיכנס ראשון לבית הכנסת, ויצא אחרון. ותלמיד חכם צריך ליזהר שלא יכנס אחרון לבית הכנסת, שלא ירננו אחריו הצבור שמאחר להקין משינתו. [מהר״ם מינץ (סי׳ פא), כנה״ג (הגה״ט), מג״א (סק״ז), ש״ע (יו״ד סי׳ רמד סט״ז). ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז (סי׳ נג הע׳ לה), שאר״י עמ׳ נא].

לו שליח צבור קבוע יורד לפני התיבה מעצמו, ואין צריך להמתין שיאמרו לו. ומי שאינו קבוע צריך לסרב מעט קודם שירד לפני התיבה, אך לא יסרב יותר מדאי, אלא פעם ראשונה מסרב, וכשיאמרו לו פעם שניה מכין עצמו כמו שרוצה לעמוד, ובשלישית יעמוד. ואם האומר לו שירד הוא אדם גדול, אינו מסרב לו כלל, אלא מיד עולה, שאין מסרבין לגדול. ואם חושש שידלג תיבות, יסרב גם לאדם גדול, אך יראה לו טעם סירובו. [ש״ע סי׳ נג סט״ו. כה״ח אות סח. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה לו. עמוד שטו. שאר״י ח״ב עמוד נב].

לז שליח צבור המתגורר בארץ ישראל שהוזמן לחוץ לארץ כדי לשמש שם כשליח צבור, ולהוציא את הרבים ידי חובתן בימים הנוראים והחגים, מותר לו לצאת לחוץ לארץ לצורך זה, אף שמקבל שכר טירחא עבור כך. [ובפרט שעושה כן לצורך פרנסתו]. ובלבד שמיד לאחר עשיית מצותו יחזור לארץ ישראל. וטוב ונכון שאם הוא יודע ספר, שיזכה את הרבים בחוץ לארץ בשיעורי תורה ובדרשות. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה לז, שאר״י ח״ב עמ׳ נג].

לח צבור שצריכים לשכור רב ושליח צבור, ואין בידם כדי שכר שניהם, אם הוא רב היודע הלכה, או שיכול לקרב רחוקים לאביהם שבשמים, ולחזקם לתורה ולמצוות, הוא קודם לשליח צבור. [תשו׳ הרא״ש כלל ז׳ סי׳ א׳. ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ לח, עמ׳ שיט. שאר״י ח״ב עמ׳ נה].

לט מותר לשליחי צבור המתפללים בשבת ויום טוב, או בראש השנה ויום הכפורים, לקבל שכר אפילו שלא בהבלעה, דהיינו שאין צריך שהשכר יובלע עם שכר עבודתו שיעבוד גם בימי החול, ובלבד שלא ידברו על השכר בשבת. שמאחר והוא צורך מצוה, אין צריך לשלם בהבלעה. וכן המנהג. ומכל מקום אינם רואים סימן ברכה מאותו שכר, ולכן טוב שיקנו בשכר זה איזה דבר מצוה, כמו ספרי קודש ללמוד בהם, או תפילין של רבינו תם, או שיתן המעות לבניו שהם אברכים, וכדומה. והמחמיר לקבל שכר בהבלעה, תבא עליו ברכה. [ילקו״י שם הע׳ לט, עמ׳ שכ. שאר״י ח״ב עמוד נו].

מ שליח צבור שהתחיל בתפלת החזרה ונזכר שכבר התפלל אותה תפלה, ישלים החזרה ולא יפסיק באמצע. [ברכות כא. רמב״ם פ״י ה״ו. ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ מ׳. שאר״י ח״ב עמו׳ נו].

מא שליח צבור שטעה בלחש בראש חודש או בחול המועד, ולא אמר יעלה ויבוא, או אמר בחורף ברכנו, ונזכר כשסיים את תפלתו, לא יחזור, אלא יסמוך על החזרה. [שלחן ערוך סימן קכו ס״ד, ודלא כהכף החיים, ילקוט יוסף חלק א׳, מהדורת תשמ״ה, עמוד ריב בהערה. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות ברכות השחר ופסוקי דזמרה, סימן נג הערה מא, עמוד שכא. שאריית יוסף חלק ב׳ עמוד נז].

מב שליח צבור שאחר שסיים החזרה נזכר שלא הזכיר יעלה ויבוא בחזרה, יסמוך על תפלת מוסף. אבל אם נזכר באמצע החזרה, חוזר כדין היחיד. [ברכות ל: רש״י שם. רמב״ם פ״י מתפלה הי״ב, טוש״ע סי׳ קכו ס״ג. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ מב, עמוד שכא. שאר״י ח״ב עמוד נז].

מג שליח צבור שלא אמר עננו בחזרה בין גואל לרופא, אומר בשומע תפלה כיחיד. וחותם: ברוך אתה ה׳ שומע תפלה. ואם נזכר באמצע רפאנו, פוסק באמצע הברכה וחוזר ואומר עננו ברכה בפני עצמה, ומתחיל שוב ברכת רפאנו. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה מג, שאר״י ח״ב עמ׳ נז].

מד שליח צבור שטעה בלחש ולא חתם המלך המשפט, ונזכר כשסיים, יסמוך על החזרה. וכן בהמלך הקדוש. ושליח צבור שטעה בתפלת הלחש שלו ובמקום נוסח המודים הרגיל אמר מודים דרבנן, יצא. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ מד עמוד שכב. שאר״י ח״ב עמוד נז].

מה שליח צבור שטעה בשבת ואחר הקדושה דילג אתה קדוש והתחיל בישמח משה, חוזר לברכת אתה קדוש. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה מה, עמ׳ שכג, שאר״י ח״ב עמ׳ נח].

מו מותר לשליח צבור להתפלל [בימי החול] ולקרוא בתורה באמצעות הרם קול. וכבר פשט המנהג להקל בזה בזמן הזה, בפרט בבתי כנסת גדולים, ובאירועים מיוחדים. אך בודאי שאין להקל להתפלל ברם קול בשבת וביו״ט, גם אם הרם-קול הופעל מערב שבת ומערב יום טוב. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה מו. עמוד שכג. שאר״י ח״ב עמוד נח].

מז שליח צבור שהתעלף באמצע החזרה, יעמוד אחר תחתיו ויתחיל באותה ברכה שהפסיק בה הראשון, ובברכות הראשונות חוזר לראש. ואחר הקדושה חוזר לאתה קדוש. [ירושלמי פרק אין,,עומדין הלכה ג׳, בית יהודה עייאש ב׳ סי׳ נח. ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ מז. שאר״י ח״ב עמ׳ נט].

מח אין לשליח צבור להאריך יותר מדי בתיבה מסויימת מתוך הקדיש או הקדושה, כדי להשלים משקל הנגינה במקורה, מפני שעל-ידי כך תאבד משמעות התיבה ההיא לרוב האריכות, וכל יתר כנטול דמי. וכל שכן אם השליח צבור מאריך באמצע התיבה, ועדיין לא נשלמה, שאין כל הבנה לדבריו. ואין צריך לומר שלא ינשום השליח צבור באמצע התיבה, שעל- ידי כך הוא חולק את התיבה לשתים. וכן לא יכפול תיבות להשלמת הנגינה. [וראה עוד להלן סוף סימן קא]. ויש להזהר ביותר במקום שצריכים לענות אמן אחריו, כגון בקדיש ובסוף ברכות חזרת השליח צבור, שלא יאריך בתיבה האחרונה, כי יש מהקהל שיקדימו לענות אמן בעודו ממשיך בניגון, והוי אמן חטופה. אלא יאחז צדיק דרכו לקצר בניגון ולסיים מיד. ועל כגון זה נאמר: ״ויאמר לקוצרים ה׳ עמכם״. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ מח עמוד שכד, שאר״י ח״ב עמוד נט].

מט וכן על השליח צבור להזהר כשאומר קדיש או קדושה בניגון, שלא ישנה מדקדוק התיבה, לעשות את המלרע מלעיל, או להיפך, את המלעיל מלרע, כדי להשוות הניגון על פי המקור של השירה, שהרי בזה הוא עושה את העיקר טפל ואת הטפל עיקר. וכל שכן בעת הזכרת השם, שאף על פי שמותר לנגן בשם ה׳, וכמו שרמזו על זה: רננו צדיקים בה׳, מכל מקום צריך להזהר לומר שם ה׳ כהוייתו, מלרע, כלומר, שהנגינה באות נ׳, ולא מלעיל באות ד׳. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ מט עמוד שכו. שאר״י ח״ב עמוד ס].

נ שליח צבור שנוהג להרכיב מנגינה של איזה שיר בקדיש ובקדושה, ובקטעי תפלה, כגון: נשמת כל חי, שמחים בצאתם, וכדומה, יש לו להעדיף לחן של שירי קודש, כגון בקשות ופזמונים הידועים לקהל המתפללים, ולא לחן של שירי עגבים ושירים חילוניים. ואף על פי שחלק נכבד משירי קודש שלנו הורכבו על יסוד שירי עגבים קדומים, מכל מקום כיון שברבות הימים נשתכחו המלים שבשפה הערבית, יצאו לגמרי מרשות סטרא אחרא ונכנסו לקדושה, וכיון שעלו לא ירדו. אולם מעיקר ההלכה מותר לשליח צבור להרכיב אף מנגינות של שירי חול על הקדיש והקדושה, ובלבד שיתכוין לשם שמים. ואף על פי שהמנגינה באה ממקור לא טהור, הרי הוא מוציאה מרשות הסטרא אחרא ומעבירה אל הקדושה. וכן פשט המנהג בפני גדולים, ואין פוצה פה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ נ׳ עמוד שכו. שאר״י ח״ב עמוד סא].

נא ומכל מקום אם הניגון של השירים החילוניים עלול להזכיר לו או לקהל את התוכן הגרוע של אותן שירים חילוניים, שב ואל תעשה עדיף, וילחין מנגינה משירים שאין המלים ידועות לרבים. [שאריית יוסף חלק ב׳ עמוד סא].

סימן נד – דינים השייכים לישתבח

א שבח ברכת ישתבח הוא עצום, ושלשה עשר השבחים שבברכת ישתבח נאמרים בלי הפסק, וכל שכן שלא יהיה הפסק בין השבחים בדיבור ח״ו, והמפסיק עונשו גדול מאד. ומכל מקום אין צריך שיאמרם בנשימה אחת, שהרי צריך לאומרם בנעימה כמסדר שבחו של מלך, אלא העיקר שלא יפסיק ביניהם בשהייה בעלמא. ואם שמע קדיש או קדושה והוא באמצע הי״ג שבחים, יענה אמן וקדושה, ואחר שסיים לענות יש אומרים שיחזור לתחלת ישתבח. ויש חולקים ואומרים שאין לחזור שוב מישתבח, דהוי כמוסיף, ומכל מקום נראה שאין להקפיד כל כך אם חוזר לומר שוב את הי״ג שבחים. ואחר שהתחיל הברכה ואמר ברוך אתה ה׳, אין להפסיק לענות אמן דברכות באמצע הברכה, כי ברכה זו תקנוה אנשי כנסת הגדולה. אך אם שמע קדיש, יענה חמשה אמנים ראשונים של הקדיש, דהיינו עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן. ויענה אמן יהא שמיה רבא עד עלמיא יתברך, ולא יענה עד דאמירן בעלמא, וכדין הנמצא באמצע קריאת שמע וברכותיה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הערה א׳. שארית יוסף ח״ב עמוד סב].

ב אין ברכת ישתבח פותחת בברוך, לפי שהיא סמוכה לברוך שאמר, ששתיהן נתקנו על פסוקי דזמרה, זו לפניהם וזו לאחריהם, ואין הזמירות מפסיקות ביניהם. ולכן אין לומר ישתבח אלא מי שאמר ברוך שאמר וקצת מפסוקי דזמרה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הע׳ ב, שאר״י ח״ב עמ׳ סד].

ג אין לענות אמן אחר מלך גדול ומהולל בתשבחות, אלא אחר חי העולמים, ששם הוא סיום הברכה. [כ״כ בתשו׳ הרא״ש כלל ד׳ סי׳ יב, ובש״ע סי׳ נד ס״א]. והמנהג לומר חי העולמים, חי בניקוד פת״ח. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הערה ג, עמוד שלב, שארית יוסף ח״ב עמ׳ סה].

ד כל העונה אמן אחר ברכת עצמו הרי זה מגונה. אבל אם בירך יותר מברכה אחת, מנהגינו לענות אחר הברכה האחרונה, ולכן עונים אמן אחר ברכות ההפטרה, וברכת יהללוך שבהלל, ובסיום ברכת ישתבח, וכדומה. [ברכות מח: ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סימן נד הערה ד׳. שאר״י ח״ב עמ׳ סו].

ה נוסח הברכה הוא ״מלך גדול ומהולל בתשבחות״, ולא ״אל מלך גדול ומהולל בתשבחות״. וכן צריך לומר ״בפה עמו״. וצריך לומר בתשבחות התי״ו בחיריק, ולא בשורוק. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הערה ה׳. עמוד שלד. שאר״י ח״ב עמ׳ סז].

ו המספר בין ישתבח ליוצר עבירה היא בידו, כדי שלא יפסיק בין סידור שבחו של מקום, שהם פסוקי דזמרה, לבין התפלה. [ירושלמי, הרי״ף והרא״ש ריש אין עומדין]. ואין לדבר גם בארמית. ומצוה מן המובחר שלא להפסיק ביניהם אפילו בשתיקה, אלא לצורך השלמת מנין וכדומה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הע׳ ו׳, עמוד שלד. שאר״י ח״ב עמ׳ עא].

ז אם הגיעו הצבור לסוף פסוקי דזמרה, ועדיין אין מנין בבית הכנסת, יכולים להמתין בין ישתבח ליוצר עד שיגיעו עוד אנשים להשלמת המנין. אולם אם יש חשש שעל ידי ההמתנה יעבור זמן קריאת שמע, ימשיכו בתפלתם אף ביחידות. וכבר נתבאר לעיל (סימן נא) שכאשר ממתינים להשלמת המנין, מותר ליחידי הקהל לסיים ברכת ישתבח, וללמוד בין ישתבח ליוצר. ומכל מקום נכון להחמיר שלא להוציא בשפתיו אלא לעיין בספר בהרהור בלבד. אבל באמצע פסוקי דזמרה, אין להתיר בזה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הע׳ ז, שאר״י ח״ב עמו׳ סז. ושם בהערה אם מותר לומר קדיש על ישראל סמוך לברוך שאמר. וראה בזה בילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מח הערה יב].

ח השומע ברכה מחבירו והוא בין ישתבח ליוצר, עונה אמן וגם ברוך הוא וברוך שמו. [דעניית ברוך הוא וברוך שמו נחשבת כהפסק לדבר מצוה, שמותר בין ישתבח ליוצר]. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הערה ח׳ עמוד שלח].

ט המפסיק לקדושה בין ישתבח ליוצר רשאי לומר כל הנוסח של הקדושה נקדישך ונעריצך וכו׳. שלא גרע מכל דיבור של מצוה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סי׳ מו הערה ט].

י כשממתינים למנין בין ישתבח ליוצר, יש אומרים שמותר לקרוא חק לישראל בין ישתבח ליוצר. ומכל מקום הרוצה להחמיר יוכל לעיין בספר בהרהור לבד. [ילקו״י שם סי׳ נד/ט עמוד שלט].

יא בין ישתבח ליוצר, אם חסר מנין ורוצים לקרוא לאחד להשלים מנין, ואינו מבין על ידי רמז, או היכא דאי אפשר על ידי כתיבה, מותר לקרוא לעשירי אחר ישתבח ולדבר עמו שיצטרף למנין. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הערה י׳ עמוד שלט, שאר״י ח״ב עמ׳ עא בהערה].

יב על השליח צבור לומר ישתבח מעומד, כשהוא ליד התיבה, כדי שלא יצטרך להפסיק בין ישתבח לקדיש. ולכן אם ממתינים לעשירי כדי לומר הקדיש, על השליח צבור להמתין קודם אמירת ישתבח. אולם היחיד יכול לסיים ברכת ישתבח ולהמתין לפני הקדיש. ומנהגינו בארץ ישראל שהקדיש שלפני יוצר אומר אותו השליח צבור בלבד. ואם השליח צבור סיים ברכת ישתבח ורק אחר כך התברר שאין שם מנין, והצבור המתין עד שהגיע עשירי להשלמת מנין, יכול השליח צבור לומר קדיש, אף שהעשירי לא שמע ברכת ישתבח. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סימן נד הער׳ יב. שאר״י ח״ב עמוד ע׳. וע׳ בטוש״ע (סי׳ נג ס״א). ובמג״א ובפתח הדביר סימן נב סק״א].

יג מנהגינו שהיחיד אומר ישתבח מיושב, ואין צריך לעמוד. ורק השליח צבור אומרה מעומד, כדי לומר קדיש מעומד. ומנהג האשכנזים כדעת הרמ״א שגם היחיד עומד בברכת ישתבח. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד, שאר״י ח״ב עמוד ע׳].

יד מי שלא היו לו ציצית ותפילין והביאו לו בין ישתבח ליוצר, מתעטף בציצית ומניח תפילין בברכה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הע׳ יד, שאר״י ח״ב עמ׳ עב].

טו בעשרת ימי תשובה אומרים מזמור שיר המעלות ממעמקים וכו׳, בין ישתבח ליוצר, ואין בזה שום חשש של הפסק, דנחשב כחלק מסדר התפלה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הע׳ טו עמוד שמג, שארית יוסף ח״ב עמו׳ עב].

טז טוב לומר שיר המעלות גם בהושענא רבה, אחר שגם הוא בכלל ימי הדין. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הע׳ טז. עמוד שמד, שאר״י ח״ב עמוד עג].

סימן נה – אמירת קדיש במנין עשרה, ומי מצטרף למנין

א נאמר בתורה: ונקדשתי בתוך בני ישראל. ודרשו חז״ל, מכאן שכל דבר שבקדושה לא יהיה בפחות מעשרה. ועיקר אמירת קדיש וקדושה אינם אלא מדרבנן, אך הסמיכום חכמים על פסוקים. וצריכים כל העשרה להיות גדולים, מבן י״ג שנה ומעלה. ומכל מקום יש אומרים שבשעת הדחק אפשר לצרף לדברים שבקדושה קטן שיודע למי מברכים, עם תשעה גדולים. אולם דעת רוב גדולי הפוסקים שאין הקטן מצטרף לעשרה כלל, ואפילו בשעת הדחק. ואם רואה אדם שהצבור מתכוננים לצרף קטן לעשרה, עליו לצאת משם מיד כדי שלא תארע תקלה על ידו ויכשלו בהזכרת השם לבטלה בתפלת החזרה וכו׳. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר הל׳ פסד״ז סי׳ נה הע׳ א, שאר״י ח״ב עמ׳ צג].

ב יש להזהר כשרוצים למנות את יחידי הקהל, להיווכח אם יש מנין בבית הכנסת או לא, שלא ימנו אותם במספר לגולגלותם, שהרי אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה. וגם אם מונים אותם במספר אותיות א׳ ב׳ ג׳ וכו׳, אסור. אלא רק יביטו בהם וימנו אותם במחשבה בלבד. או שימנו אותם בפסוק שיש בו עשר תיבות, כגון, ״הושיעה את עמך וגו׳״, וכיוצא. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נה הע׳ ב, עמוד שנ. שאר״י ח״ב עמ׳ צג, ובהערה אם מותר למנות את ישראל].

ג נער שמלאו לו י״ג שנה, נעשה בר מצוה, וחייב בכל המצות, ומצטרף לעשרה לכל דבר שבקדושה. ומיד עם מלאת לו י״ג שנה עם צאת הכוכבים של הלילה של אותו היום שנולד בו, נעשה כגדול לכל דבר, ואין צורך להמתין עד לאותה שעה שנולד בה מעת לעת. וגם אין הדבר תלוי בהנחת התפילין, אלא במלאת לו י״ג שנה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נה הערה ג׳ עמוד שנג, שאר״י ח״ב עמ׳ צו].

ד מי שנולד בחודש אדר בשנה פשוטה, והשנה שמלאו לו י״ג שנה היא שנה מעוברת, אינו נעשה בר מצוה להתחייב בכל המצות ולצרפו למנין אלא בחודש אדר שני, כי חודש אדר שני הוא חודש אדר העיקרי, וחודש אדר א׳ אינו אלא כתוספת בלבד לשנה המעוברת. אבל מי שנולד בשנה מעוברת באדר ראשון, וגם השנה שמלאו לו י״ג שנה היתה מעוברת, נעשה בר מצוה באדר ראשון. ומי שנולד בניסן שנה פשוטה, והשנה שבו ימלאו לו י״ג שנה היא שנה מעוברת, אינו נעשה בן י״ג עד שיבוא חודש ניסן. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נה הע׳ ד׳. שאר״י ח״ב עמ׳ צו].

ה לכתחלה אין להסתמך על עדות הנער עצמו שאומר שמלאו לו כבר שלש עשרה שנה, כדי לצרפו למנין לאמירת קדיש וקדושה, אף שרואים שהוא מניח תפילין, [שיש לחוש שהקדימו להניח לו תפילין קודם שיגיע למצות, כדי לחנכו]. ולכן צריכים לשמוע מפי אביו של הנער שאומר שמלאו לבנו י״ג שנה, או שישמעו מפי איש אחר שמעיד ששמע כן מפי אביו, ואף על פי שהוא עד מפי עד נאמן. ומכל מקום אם אי אפשר למצוא איש שיעיד כן, ויש טורח צבור להמתין להשלמת המנין, יכולים לסמוך על עדות הנער להשלימו לעשרה אפילו לומר כל החזרה עם קדושה וברכת כהנים. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נה הע׳ ה׳. שאר״י ח״ב עמ׳ צז].

ו במה דברים אמורים לענין צירוף הנער למנין לאמירת דברים שבקדושה, אבל להיות הנער שליח צבור, שירד לפני התיבה ולהתפלל בצבור, אין להקל אפילו באקראי, אלא אם כן שמעו מפורש כן מפי אביו של הנער שמלאו לבנו י״ג שנה, והביא ב׳ שערות. ואף על פי כן כשאין אף אחד מהצבור שיודע להיות שליח צבור, נראה שיש להתיר בשעת דחק גדולה כזאת להרשות לנער שירד לפני התיבה [באופן יראי] כדי לזכותם בתפלת החזרה באמירת קדושה וברכת כהנים, אף על פי שלא נודע לנו אם הביא ב׳ שערות. ומה גם שבזמן הזה הכל בקיאים להתפלל ויודעים להוציא את עצמם ידי חובת תפלה, ואין השליח צבור עובר לפני התיבה אלא לומר דברים שבקדושה, שאינם אלא מדברי סופרים. אולם לתפלת ערבית יכול הנער להיות שליח צבור, אף על פי שאין ידוע לנו אם הביא ב׳ שערות, ואפילו על סמך עדות הנער עצמו שמלאו לו י״ג שנה, כדי שלא יתבטלו הצבור משמיעת קדיש וברכו וקדושה. [ילקו״י שם, סי׳ נה הערה ו׳. שאר״י ח״ב עמ׳ צח].

ז הלכה רווחת היא שחרש המדבר ואינו שומע, דינו כפקח לכל דבר, ומצטרף לעשרה. שהוא בכלל ונקדשתי בתוך בני ישראל. ואמרו חז״ל (סנהדרין לט.) כל בי עשרה שכינתא שריא. וכן הדין באילם שהוא שומע ואינו מדבר, שאף על פי שאינו יכול לענות קדיש וקדושה, מכל מקום מצטרף למנין. ואומרים עמהם גם חזרה וקדושה וברכת כהנים. אבל מי שאינו שומע ואינו מדבר, הרי הוא כשוטה וקטן שאינם מצטרפים למנין. [וכן פסק מרן בש״ע סי׳ נה סעיף ח׳]. ואין הבדל בין אם נולד פיקח ונתחרש או שנולד חרש אילם. אולם בזמן הזה שיש בית ספר מיוחד לחרשים אלמים, שמתנהל על ידי מומחים, ומקנים דעת לתלמידיהם, ויוצאים משם כאנשים פיקחים, וגם יכולים לדבר קצת, אלא שאינם מבטאים דיבורם באופן ברור, דעת אחרונים רבים שמותר לצרפם למנין לאמירת קדיש וקדושה וברכו, ולדונם כעין פיקחים. ויש חולקים ואומרים שגם בזמנינו דין החרש-אילם כשוטה, ואינו מצטרף למנין. ונראה שהעיקר להלכה שלענין צירוף למנין שהוא רק מדרבנן, מותר לצרפם למנין, לאמירת קדיש וקדושה וברכו, כיון שמחשבתם ניכרת מתוך מעשיו, שמתנהג כפיקח ובר דעת. אלא שראוי לנהוג שאם אין מנין בלעדיו, שלא לומר חזרה, אלא יאמרו תפלת שמונה עשרה בקול רם פעם אחת עם הצבור, עם הקדושה. ולא יקראו בתורה בברכות. וכן מותר לומר קדיש, אף אם אין מנין בלעדיו. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר הל׳ פסד״ז, סי׳ נה הע׳ ז, שאר״י ח״ב עמ׳ צט].

ח אם היו עשרה והתחיל השליח צבור לומר את החזרה, ויצאו מקצתן, ימשיך לומר את החזרה כולה אפילו שאין שם מנין. ואפילו אם יצאו מקצתן קודם הקדושה, ימשיך באמירת החזרה והקדושה. אבל קדיש תתקבל אינו אומר. [ולדעת הרמ״א יש להם לומר גם קדיש תתקבל]. והוא שישאר רוב מנין. ומכל מקום עבירה היא לצאת, ועליהם נאמר ועוזבי ה׳ יכלו אבל אם נשארו עשרה מותר לצאת. [מרדכי פ״ב דמגילה, רמ״א]. ואם יצאו מקצת מהעשרה אחר שהתחילו יוצר, לא יאמרו חזרה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נה הע׳ ח׳ עמוד שס].

ט מי שהוא שיכור, אף על פי שאינו רשאי להתפלל, ותפלת שיכור תועבה מכל מקום מצטרף למנין עשרה לאמירת דברים שבקדושה, ואפילו אינו יכול לדבר לפני המלך, ורק אם הוא שיכור כלוט, שעושה ואינו יודע מה עושה, דינו כשוטה, ואינו מצטרף למנין, ופטור מן המצוות. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נה הע׳ ט׳ עמוד שס].

י אין להתיר לומר קדיש וברכו ושאר דברים שבקדושה הנאמרים בעשרה, סמוך לקברות צדיקים, מבלי שיהיה שם מנין של עשרה אנשים. ואין לסמוך בזה על דברי אגדה לומר שצדיקים במיתתם קרויים חיים, (כמבואר בברכות יח:), לצרפם למנין. שמכל מקום אפילו על דוד מלך ישראל אמרו (שבת קנא:) במתים חפשי, כיון שמת אדם נעשה חפשי מכל המצות. וממילא אין לצרף למנין צדיקים שנפטרו. לפיכך יש למחות באלה הנוהגים לומר קדיש ליד קברי הצדיקים והוריהם, בערב ראש חודש ניסן ובערב ראש חודש אלול, אפילו אין שם מנין של עשרה אנשים. ואם עברו ואמרו קדיש, אין לענות אמן אחריהם, שהיא בכלל אמן יתומה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נה הע׳ י׳ עמוד שסא, שאר״י ח״ב עמ׳ צט].

יא אין לצרף למנין לומר חזרה מי שמחלל שבת בפרהסיא, כגון שעושה מלאכה שאסורה מן התורה בפני עשרה מישראל ביחד. ובכלל זה מי שנוהג במכונית בשבת ברשות הרבים. ויש שמקילים בזה בשעת הדחק, ובפרט בתפלת ערבית שאין בה חזרה. [והמקילים בזה בשעת הדחק יש להם על מה שיסמוכו]. ומכל מקום אם האומרים קדיש הם בחזקת מחללי שבת בפרהסיא, ודאי שצריך השליח צבור או ישראל כשר אחר לומר עמהם הקדיש, כדי שיצאו הרבים ידי חובתם. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נה הע׳ יא עמוד שסב. שאר״י ח״ב עמ׳ ק].

יב הקראים שאינם מאמינים בתורה שבעל פה, אינם מצטרפים לעשרה לקדיש ולקדושה ולתפלה בצבור. כי מאחר שאינם מודים בדברי חז״ל, ודאי שאינם משלימין המנין. וכל שכן אלו הקראים שאינם מודים בדברים שבקדושה, כי אינם משגיחים בדברי חז״ל כלל, רק במה שיראה להם משפט הכתובים. ומי שאינו מודה בדברי רבותינו, איך יתכן לצרפו לדברים שבקדושה. ואם חזרו בתשובה וקבלו עליהם דברי חברות, מצטרפים לכל דבר שבקדושה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסוקי דזמרה, סי׳ נה הערה יב. שארית יוסף חלק ב׳ עמ׳ ק׳].

יג מי שנולד פג, והניחו אותו במכונת אינקובאטור במשך כמה חודשים, נעשה לבר מצוה ביום שנולד, ולא ביום שיצא מהאינקובאטור. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נה הע׳ יג].

סימן נו – דין עניית הקדיש על ידי הקהל, ועוד מדיני הקדיש

א יש לכוין בעניית הקדיש ולענות אמן בקול, ולהשתדל לרוץ כדי לשמוע קדיש. שכל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כוחו, קורעים לו גזר דינו של שבעים שנה. ומה שעונין יהא שמיה רבא בקול רם הוא כדי לעורר הכוונה. אך אין צריך לתת בעוז קולו יותר מדאי, עד שיהיה ללעג בעיני הבריות, אלא יענה בקול רם ובכל כוונתו. ועל כל פנים לא יגביה קולו יותר מהמברך. ופירוש יהא שמיה רבא היינו שיהיה שמו של הקדוש ברוך הוא שלם, שנשבע הקדוש ברוך הוא שלא יהיו שמו וכסאו שלמים עד שימחה שמו של עמלק. [וכן פירש רבינו האר״י ז״ל]. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה א׳ עמוד שסז, שאר״י ח״ב עמ׳ עג, ושם בהערה הטעם שתיקנו אמירת הקדיש בלשון ארמית, ועוד שם בשבח יהא שמיה רבא, ומהו לענות אמן בכל כוחו].

ב השומע קדיש ממנין הסמוך, והוא במקומות שיכול להפסיק לענות אמן, צריך שיפסיק ויענה אמן, ואין זה בגדר רשות. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה ב׳ עמוד שעה].

ג נכון לפסוע שלש פסיעות בכל קדיש שאומרים בו: ״עושה שלום במרומיו״, הן בקדיש על ישראל, והן בקדיש יהא שלמא, ולא רק בקדיש תתקבל. ואין חילוק בזה בין שליח צבור לשאר כל אדם שאומר קדיש ״יהא שלמא״ או ״על ישראל״. וכן יש לפסוע בקדיש תתקבל של ערבית, וכן בקדיש שלאחר ברכה מעין שבע בליל שבת. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, שם סי׳ נו הע׳ ג׳. שאר״י ח״ב עמ׳ קא].

ד השומע קדיש בשידור ישיר מרדיו, עונה אמן אחר האומר. וכן אם שומע דרך הרדיו סליחות וי״ג מדות הנאמרים בצבור, עונה עמהם. אבל השומע מקרא מגילה דרך הרדיו בשידור ישיר, אינו יוצא ידי חובה, אף שעונה אמן אחר הברכות. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה ד׳ עמ׳ שעט].

ה לא יענה אמן חטופה, דהיינו כאילו האל״ף נקודה בחטף, ונשמע כאומר ״מן״. וכן שלא יחטוף וימהר לענות אמן בטרם סיים השליח צבור את הברכה, או אמירת הקדיש. וכן לא יענה אמן קטופה, דהיינו שמחסר קריאת הנו״ן ואינו מוציאה בפה שתהא ניכרת [ש״ע סי׳ קכד ס״ח. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה ה׳. שאר״י ח״ב עמ׳ עח].

ו אסור לענות ״אמן יתומה״, והיינו שעונה אמן אחר ברכה שהוא חייב בה, ושליח ציבור מברך אותה, והוא אינו שומעה, אף על פי שיודע איזו ברכה מברך השליח ציבור, כיון שלא שמע הברכה אינו רשאי לענות אמן. ויש מרבותינו הראשונים שסוברים ש״אמן יתומה״ היינו אפילו בברכה שאינו חייב בה, אלא שאינו יודע איזו ברכה מברך השליח ציבור. ויש לחוש לדבריהם. ולכן אפילו כבר התפלל שמונה עשרה, ואינו צריך לצאת ידי חובה בחזרת השליח ציבור, אם אינו יודע איזו ברכה מברך השליח ציבור, לא יענה אחריו אמן. והוא הדין בברכות הנהנין וברכות ספר תורה, שאם אינו יודע מה היא הברכה, לא יענה ״אמן״. אבל אם יודע איזו ברכה מברך, אף על פי שאינו שומעה מתחלתה ועד סופה, רשאי לענות ״אמן״, בין בחזרת השליח ציבור (כשהתפלל כבר ויצא ידי חובת תפלה בעצמו), ובין בברכות הנהנין וברכות קריאת ספר תורה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה ו׳ עמוד שפא, ושם שלא לענות אמן אחר אשה המברכת על לולב וסוכה, ואחר ההדלקה]. וראה עוד בשארית יוסף חלק ב׳ עמ׳ עח].

ז וכן לא יענה אמן קצרה, ולא ארוכה מדאי, אלא יאריך קצת עד כדי אמירת אל מלך נאמן. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה ז׳. עמוד שפב, שאר״י ח״ב עמ׳ עח, סעיף ג׳].

ח הנכנס לבית הכנסת ומצא שהצבור עונים ״יהא שמיה רבא״, יענה עמהם, ונכון יותר שלא יענה אמן, כיון שלא שמע תחלת הקדיש, אלא יתחיל יהא שמיה רבא, ומכל מקום אם רצה לענות אמן, יש לו על מה שיסמוך. ואם שמע את הסיום ״ובזמן קריב ואמרו אמן״ יענה גם אמן. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה ח׳ עמוד שפד].

ט כשם שאסור לעבור לפני המתפלל תפלת שמונה עשרה, כך אסור לעבור לפני האומר קדיש. ויש מי שאומר שהיא חומרא יתירא להשוות דין קדיש לתפלת שמונה עשרה, ואין דבריו מוכרחים. ואם אומר הקדיש הגיע לעל ישראל, או ליהא שלמא, מותר לעבור לפניו. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה ט׳ עמוד שפד, שאר״י ח״ב עמ׳ עח].

י בעת אמירת הקדיש נכון להחמיר להשוות הרגלים כמו בתפלה, שיהיה נראה כאילו אינן אלא אחת, כדי להדמות למלאכים שנאמר בהם ורגליהם רגל ישרה (כדאיתא בברכות י:). ואותם המתחילים לומר קדיש כשהם בישיבה או בהילוך, לא טוב הם עושים. [ילקו״י תשס״ד, סי׳ נו הע׳ י׳ עמ׳ שפה].

יא כשאומר השליח צבור קדיש, אין הקהל חייבים לעמוד, כדי לענות אמן יהא שמיה רבא מעומד, אלא רשאים לענות אמן יהא שמיה רבא כשהם יושבים. וכן המנהג פשוט אצל הספרדים ועדות המזרח, ומנהגינו מיוסד על פי דעת רבינו האר״י ז״ל וגדולי האחרונים. ורק מי שהיה עומד והתחילו לומר קדיש כשהוא עומד, לא ישב עד שיענה אמן יהא שמיה רבא עד דאמירן בעלמא, ואחר כך ישב. וכן אם עמד בקדיש מלא קומתו לכבוד תלמיד חכם או זקן, ישאר עומד עד שיסים לענות אמן יהא שמיה רבא, ואחר כך ישב. וכל זה כשקם מלא קומתו, [כגון שקם מפני שיבה], אבל אם קם בהידור בעלמא, אין צריך לעמוד כדי לענות. והרואה את חבירו שבא לישב באמצע הקדיש, נכון שיזכירנו שצריך לעמוד עד שיסיים עניית יהא שמיה רבא. וכן נוהגים על פי הקבלה לעמוד בשעת אמירת קדיש וברכו שלפני תפלת ערבית של ליל שבת, כדי לקבל שבת בתוספת הרוח. ומנהג האשכנזים כדעת הרמ״א, לעמוד בשעה שעונים קדיש וברכו, וספרדי שמתפלל עם אשכנזים, נכון שיעמוד גם הוא עמהם בעת אמירת קדיש וברכו, כדי שלא יהיה בכלל יושב בין העומדים. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הע׳ יא עמוד שפז, שאר״י ח״ב עמ׳ עט].

יב יש להפסיק מעט בין אמן ליהא שמיה רבא, היות והאמן שעונה היא ענייה על מה שאמר השליח צבור, ויהא שמיה רבא הוא התחלת שבח בפני עצמו. ועל השליח צבור [וכן על כל אומר קדיש] להמתין מעט קודם שימשיך לומר יהא שמיה רבא וכו׳, ויאמר יהא שמיה רבא בנחת, לאט לאט, ולא במרוצה, כדי שהקהל יספיקו לענות עד דאמירן בעלמא [לפי מנהגינו], ואחר כך יענו גם כן אמן אחר שמיה דקודשא בריך הוא. והאומר הקדיש במרוצה עליו נאמר חוטא אחד יאבד טובה הרבה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה יב עמוד שצ, שאר״י ח״ב עמ׳ פ׳].

יג מי שהיה עונה יהא שמיה רבא מברך, ובטרם שסיים לומר עד "דאמירן בעלמא", הגיע שליח צבור ל"שמיה דקודשא בריך הוא", לא יענה אמן, כי עניית אמן שלאחר "שמיה דקודשא בריך הוא" אינה חיובית כל כך לפי הדין, ומכיון שעודנו עוסק בעניית אמן יהא שמיה רבא מברך, ולא השלים כ"ח תיבות, דהיינו עד דאמירן בעלמא, אין לו להפסיק לענות אמן זו. אבל אם החזן או אומר הקדיש ממהר מאד, והגיע לסיום חצי קדיש, ואמר "דאמירן בעלמא ואמרו אמן", והוא עודנו באמצע כ"ח תיבות של יהא שמיה רבא מברך, יפסיק ויענה אמן, שאמן זה שהוא סיום חצי קדיש, הכרחי לענותו, שהכל הולך אחר החתום. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נו הערה יג, שאר"י ח"ב עמ' פא].

יד השליח צבור עצמו אומר יהא שמיה רבא, אך אינו אומר "אמן". [ילקו"י מהדורת תשס"ד הל' פסד"ז, סי' נו הערה יד עמוד שצב, שאר"י ח"ב עמ' פא].

טו אף על פי שלדעת מרן השלחן ערוך יש לענות אמן בקדיש אחר יתברך, מכל מקום מנהגינו על פי הקבלה שלא לענות אמן אחר יתברך, אלא אחר בריך הוא, וכן ציוה המגיד למרן הבית יוסף. ובעניית יהא שמיה רבא מנהגינו לענות עד דאמירן בעלמא. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נו הערה טו עמוד שצב, שאר"י ח"ב עמ' פב].

טז מה שיש נוהגים שהצבור או חלק ממנו אומרים הקדיש בניגון יחד עם השליח צבור כשהם יושבים במקומם, ראוי לבטל מנהגם, שדבר פשוט הוא שאין לומר קדיש עם החזן, אלא צריך להקשיב לו ולענות אחריו אמן, ויהא שמיה רבא. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נו הערה טז עמוד שצג, שאר"י ח"ב עמ' פב].

יז יש לומר בעלמא די ברא כרעותיה, הכ"ף של כרעותיה דגושה. ובאמירת יהא שמיה רבא יש לומר מברך, קמ"ץ תחת הבי"ת ופת"ח מתחת לרי"ש. ולא מבורך בחולם. ואומר תשבחתא התי"ו הראשונה בחיריק ולא בשורוק. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר הל' פסד"ז, סי' נו הע' שצג, שאר"י ח"ב עמ' פב].

יח יש לומר בקדיש "לעלם ולעלמי עלמיא" עם ו', וכן על הצבור לענות ביהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא, בתוספת ו'. ודלא כמו שנדפס באיזה סידורים, לעלם לעלמי עלמיא, בלי ו', שזה אינו, שהרי אונקלוס תירגם הפסוק"ה' ימלוך לעולם ועד", ה' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא, עם אות ו'. וכן הנוסח בסידור הגאונים והראשונים, רב סעדיה גאון, רב עמרם גאון, הרמב"ם, הרוקח, הרשב"א, המנהיג, והרד"א. וכן העלה מרן הבית יוסף (סימן נו), שצריך לומר ולעלמי עם אות ו', כנוסח הקדמונים, ואין לשנות. וכן עיקר. וכן אנו אומרים בקדושת ובא לציון. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נו הערה יח עמוד שצד. שאר"י ח"ב עמ' פג].

יט יש לומר ולכוין בקדיש תיבת שמֵה חסר י'. ויש שגורסים שמיה ביו"ד. ויש גורסים ועלמי בלי למ"ד, כדי להשוות המנין לכ"ח אותיות. אבל הגירסא הנכונה היא "שמה" בלא יו"ד, ולעלמי בלמ"ד. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נו הערה יט, עמוד שצו. שאר"י ח"ב עמ' פג].

כ יש לומר בקדיש "לעילא מן כל ברכתא", ולא מכל ברכתא. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נו הערה כ' עמוד שצו].

כא הנוסח הנכון בקדיש תתקבל הוא: "תתקבל צלותנא ובעותנא עם צלותהון וכו'", כדי לכלול עצמנו עם כלל ישראל. ויש מבני תימן הנוהגים לומר תתקבל צלותכון ובעותכון עם צלותהון ובעותהון דכל ישראל. ומנהגינו כנזכר. ויש נוהגים לומר בקדיש "על ישראל" יהא לנא ולכון ולהון וכו', ויש שאומרים יהא לנא ולהון ולכון, ודעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, הל' פסד"ז, סי' נו הערה כא, עמוד שצז, תפלה כרך ב' קונט' הנוסחאות, שאר"י ח"ב עמ' פד].

כב יש לומר בקדיש תתקבל "קדם אבונא דבשמיא ואמרו אמן", ולדלג תיבת וארעא. שהרי בתואר אבונא לא שייך להזכיר בו על הארץ, אלא אבינו שבשמים. וכן גירסת הרמב"ם, והרשב"א (ח"ה סי' נד), והרד"א. וכתב הרב יוסף עליכם, שהאומרים אבונא דבשמיא וארעא, טועים הם. וכן הוא בקמח סולת, ובכף החיים פלאג'י, ועוד. וכן מנהגינו. [ובדברים כגון אלו ראוי לשנות בנוסח התפלה. ובפרט שבשנים קודמות כך היו הכל נוהגים לומר, ורק באחרונה שינו שלא כהוגן להוסיף תיבת וארעא]. ומכל מקום אם אין השליח צבור מסכים לשנות ממנהגו לומר אבונא דבשמיא וארעא, אין לעשות בשביל זה מחלוקת, ורק צריך להסביר בלשון רכה שעדיף לשנות הנוסח ולדלג תיבת וארעא. אך בקדיש "על ישראל" יש לומר מארי שמיא וארעא. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נו הערה כב עמוד שצח. ובספר תפלה כרך ב' קונטרס הנוסחאות, ובשארית יוסף ח"ב עמוד פד].

כג בעשרת ימי תשובה יש לסיים בקדיש תתקבל שאחר החזרה "עושה השלום". אבל בקדיש תתקבל שבתפלת ערבית אין צריך לומר השלום. וכן בשאר הקדישים. מלבד בקדיש תתקבל שאחר ברכת מעין שבע בשבת שובה, שהאומר עושה השלום, יש לו על מה שיסמוך. ומי ששכח לומר השלום אין בכך כלום, [כי גם תיבת עושה גימטריה ספריאל], ורחמנא ליבא בעי. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נו הערה כג. עמוד שצט. שאר"י ח"ב עמו' פה. כה"ח סי' נז].

כד העונה אמן יהא שמיה רבא, ושמע מצבור אחר שאומרים קדושה, ואם יסיים עד דאמירן בעלמא לא יוכל לענות קדוש קדוש עם הצבור, מוטב שיאמר עד ולעלמי עלמיא יתברך, בלבד, כדי שיוכל לענות קדושה עם הצבור, ושכר קדיש וקדושה בידו. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נו הערה כד עמוד ת'. שאר"י ח"ב עמ' פו].

כה המתפלל עם אשכנזים והוא בתוך י״ב חודש לאב או לאם, ואומר קדיש לע״נ אביו או אמו, אין לו לשנות מהנוסח המקובל אצלינו, הן באמירת ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה, וכן בחייכון וביומכון וכו׳, והן באמירת יהא שלמא, ועל ישראל. אולם אם אומר קדיש יהא שלמא בבית כנסת של אשכנזים עם אחרים, רשאי לקצר בנוסח יהא שלמא, כפי מנהג נוסח האשכנזים, כדי שיסיים ואמרו אמן עם כולם. אך אין לו לשנות את מבטאו ולומר כמבטא אשכנזי, אלא כל עדה צריכה להחזיק במנהגה, ובמבטא המקובל אצל בני העדה מדורי דורות, מבטא שהחזיקו בו גדולי תורה וענקי הרוח מדורי דורות. ואף במבטא שם ה׳ אין לשנות ולומר הדל״ת כמו חול״ם, אלא יש לומר בקמ״ץ שלנו. [ומדברי רבי אליעזר הקליר, הרי״ף, הרמב״ם, ורבינו בחיי מוכח שהיה מבטאם בשם ה׳ כמבטא הספרדי]. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הע׳ כה עמ׳ ת׳, שאר״י ח״ב עמ׳ פו].

כו מי שנפטר אביו או אמו, אומר קדיש כל י״ב חודש, אך בשבוע הראשון של חודש השנים עשר פוסק מלומר קדיש במשך שבוע, [וקדיש על ישראל שאחר הלימוד אין צריך להפסיק מלאומרו, ויכול לאומרו גם באותו שבוע, וגם אחר י״ב חודש] וחוזר לומר קדיש עד סיום יום פקודת השנה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה כו. שאר״י ח״ב עמ׳ פז. וע״ש בשארית יוסף בהערה, דבשנה מעוברת מפסיקים הקדיש בתחלת חודש הי״א, למשך שבוע, ואח״כ אומרים קדיש ג׳ שבועות, והאזכרה בשנה ראשונה לפי חודשים, וטוב לעשות אזכרה גם בחודש הי״ג, יום הפטירה, ולאחר השנה הראשונה עושים אזכרה גם בשנה מעוברת ביום הפטירה בדיוק. ואין האב חייב לומר קדיש על בנו או בתו, אלא אם ירצה].

כז מנהגינו שכל המחוייבים לומר קדיש יתום, אומרים אותו כולם ביחד, הן בקדיש על ישראל שקודם הודו, והן בקדישים שאחר בית יעקב, וקודם עלינו לשבח. אך יש להקפיד שלא יהיה אחד אומר הקדיש במרוצה, וחבירו לאט מדאי, אלא ישתדלו שכולם יאמרו הקדיש מלה במלה ככל האפשר. וכשיש כמה שאומרים קדיש ביחד, ואחד מהם אומר הקדיש בלחש, לכתחלה אין לעשות כן, דצריך שכל אחד יאמר הקדיש בקול רם. אך אם הוא צרוד, והוא בתוך י״ב חודש, יכול לומר הקדיש בלחש עם אחרים שאומרים הקדיש בקול רם. [ילקו״י שם, תשס״ד, עמ׳ תז, שאר״י ח״ב עמ׳ צ׳].

כח כשאומרים שנים או שלשה יחד קדיש, והאחד מקדים את חבירו, אם כל אחד בא בתוך כדי דיבור של חבירו, יש אומרים שימתין לאחרון ויענה אמן אחד ויעלה לכולם. וכן יכול להקדים ולענות אמן אחר הראשון ויעלה לו גם לשני. ויש שנוהגים לענות ״אמן ואמן״ על שניהם. ואם יש הפסק ביניהם אחר תוך כדי דיבור, יענה אמן אחר כל אחד ואחד. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סימן נו הערה כח עמוד תט. שאר״י ח״ב עמ׳ צא].

כט מנהגינו לומר קדיש יתום קודם עלינו לשבח, ולא לאחריו. וכיון שנתקן אין לבטלו, ולכן אם אין שם מי שנמצא בתוך י״ב חודש לאב ואם, יאמר הקדיש אחד המתפללים שאין לו הורים, או שהוריו אינם מקפידים שיאמר קדיש זה בחייהם. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה כט, עמוד תי. שאר״י ח״ב עמ׳ צב].

ל אב שהורה לבנו שלא לומר עליו קדיש כל י״ב חודש אחר פטירתו, אפילו אם יש לו בנים אחרים, אין לו לשמוע לאביו. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה ל׳].

לא אין לבת לומר קדיש על אביה או אמה, אפילו אם הוריה כתבו כן בצוואה, ואפילו אם עושים לימוד בבית עם עשרה אנשים מבני משפחתה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה לא].

לב גר צדק רשאי לומר קדיש על אביו או אמו הגויים, לאחר פטירתם, וכן רשאי לומר השכבה בבית הכנסת. אך כדי שהדבר לא ייראה תמוה לרבים, יאמר את ההשכבה בדרך הבלעה ולא באופן מיוחד. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה לב].

לג בנוסח הקדיש שאומרים אחר סיום מסכת, או אחר הקינות בתשעה באב, הנוסח הנכון הוא: דהוא עתיד לחדתא עלמא, ולאחיא מתיא, ולאחאה מתיא, ולשכללא היכלא, ולמפרק חייא, ולמבנה קרתא דירושלם, ולמעקר פולחנא נוכראה מארעא, ולאתבא פלחנא יקירא דשמיא להדרה וזיוה ויקרה, ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה. בחייכון וכו׳. [ילקו״י שם, תשס״ד, סימן נו הערה לג, עמו׳ תיג]

סימן נז – דין ברכו וענייתו

א אחר הקדיש [שאחר ישתבח] אומר השליח צבור בקול רם ברכו את ה׳ המבורך, והקהל עונים אחריו ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד, והשליח צבור חוזר ואומר ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סימן נז הערה א, עמוד תיד. שאר״י ח״ב עמוד קא].

ב השליח צבור אומר ברכו גם כשיש מנין מצומצם. ומנהגינו שאין השליח צבור עונה אמן אחר שהקהל ענה ברוך ה׳ וגו׳, אלא חוזר ועונה ברוך ה׳ המבורך וגו׳. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נז הערה ב׳. שאר״י ח״ב עמ׳ קג].

ג יש אומרים שהשליח צבור צריך לענות ברוך ה׳ המבורך וגו׳, יחד עם הצבור, ולא אחריהם, ולא נהגו להקפיד בזה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נז הערה ג׳. שאר״י ח״ב עמ׳ קד].

ד צריך כל אדם להשתדל להתפלל במנין, כדי שיאמר ברוך ה׳ המבורך וגו׳. ומרן החיד״א כתב לומר הברייתא: ״אמר רבי עקיבא, חיה אחת יש ברקיע ושמה ישראל, ועומדת באמצע הרקיע, ואומרת ברכו את ה׳ המבורך, וכל גדודי מעלה עונים ואומרים ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד״. אולם האומר ברייתא זו אינו רשאי לומר שם שמים כקריאתו, אלא יאמר ״השם״. ובלאו הכי אין להפסיק לאומרה בין ישתבח ליוצר, מאחר שאין באמירת ברייתא זו תועלת כל כך, אחר שאינו אומר שם שמים כקריאתו. ואף שאין בזה איסור ממש, שהרי הוא כלומד תורה, מכל מקום נכון יותר לומר הברייתא הזאת אחר התפלה קודם ״עלינו לשבח״. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נז הערה ד עמוד תיז. שאר״י ח״ב עמ׳ קד].

ה אף מי שלא שמע אמירת ברכו מהשליח צבור, רק ששומע מהצבור שעונים ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד, עונה יחד עמהם. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סימן נז הע׳ ה. שאר״י ח״ב עמוד קה].

ו בעת שהשליח צבור אומר ״ברכו את ה׳ המבורך״, יש נוהגים להחמיר לעמוד על רגליהם ולענות ״ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד״. כיון שהוא דבר שבקדושה. אולם מן הדין אין צורך בזה, אלא רשאים לישב בעת שעונים ״ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד״. וכן מנהג הספרדים בארץ ישראל. (זולת כשעונים ברוך ה׳ המבורך בערבית של ליל שבת, שאז מקבלים תוספת של נשמה יתירה, אז המנהג לעמוד על רגליהם). [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נז הע׳ ו׳. עמ׳ תיט, שאר״י ח״ב עמ׳ קה].

ז אחר עניית ״ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד״ שלפני יוצר אור, בשחרית, ושלפני מעריב ערבים, בערבית, אין להפסיק בדיבור אפילו לצורך מצוה. וכן אין לענות ״ברוך הוא וברוך שמו״. וכן אם שמע מהצבור שאומרים פסוק ״שמע ישראל״, לא יפסיק לומר עמהם הפסוק, אלא יתחיל מיד ברכת יוצר אור או מעריב ערבים. אולם מותר לענות אמנים דברכות. וכן מותר לעיין בספר בהרהור בלבד. ומי שלא הספיק לומר ״והוא רחום״ שלפני תפלת ערבית, וענה ״ברוך ה׳ המבורך וגו׳״, לא יאמר הפסוק אלא לאחר התפלה. [ילקו״י שם עמוד תכ. שאר״י ח״ב עמ׳ קט].

ח בעת שהשליח ציבור אומר ״ברכו את ה׳ המבורך״, צריך הש״ץ לכרוע מעט בברכו, ולזקוף בשם. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נז הערה ח׳ עמוד תכא. שאר״י ח״ב עמ׳ קו].

ט יש נוהגים לכרוע מעט בעת עניית ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד. ויש אומרים שאין לנהוג כן, ואפילו כפיפת ראש בלבד אין לעשות. ועל כל פנים הנוהגים להשתחוות מעט [בכפיפת הראש] בעת אמירת ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד, יש להם על מי שיסמוכו. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נז הערה ט׳ עמוד תכא. שאר״י ח״ב עמ׳ קו].